

XV-XVI. Asırlarda Akşehir Kent Merkezinin Nüfus Yapısı

Yrd.Doç.Dr. Doğan YÖRÜK*

Özet: Eski çağlardan itibaren kullanılan kervan yollarından birinin üstünde kurulmuş olan Akşehir, özellikle Anadolu Selçukluları döneminde başkent Konya'ya yakınlığı nedeniyle önemli bir ticaret ve kültür merkezi haline gelmiştir. Bu canlılığını, Osmanlı idaresine geçtiği dönemde de sürdürdüğü anlaşılmaktadır. 1476 ve 1483 tarihli vakıf defterlerinde, şehir merkezinde 5 zaviye, 2 cami, 1 külliye, 1 medrese ve 35 mescit görülmektedir. İlhakın hemen akabinde 1466'da yapılan tahrirde mahalle sayısının kabarıklığı, şehir nüfusunun yoğunluğu, farklılık ve unvanlarla anılan sosyal zümrelerin çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bilhassa hacı unvanlı kişiler en kalabalık kesimi oluşturmaktadır. Bütün bunlar Akşehir'de kentleşmenin Osmanlılardan önce Selçuklu ve Karamanoğulları döneminde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu çalışmada, 1466'daki durum tespiti yapıldıktan sonra 1500, 1522, 1524, 1530, 1539 ve 1584 tarihlerinde şehirdeki mahalle yapısı, nüfus potansiyeli ve sosyal zümrelerin hangi boyutlarda gelişme veya daralma gösterdiği incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akşehir, Mahalle, Nüfus, Hane, Bive, Mücerret, Muaf

Giriş

İç Anadolu'nun batı ve kuzeybatı Anadolu bölgelerine geçiş noktasında, Sultan dağlarının doğu eteğinde kurulmuş olan Akşehir (Darkot 1997: 277), elverişli doğal çevre şartlarının da etkisiyle, gerek coğrafi konumu ve gerekse stratejik öneminden dolayı, yerleşme tarihi boyunca çeşitli devletlerin hâkimiyeti altında kalmıştır (Arınç vd. 2003: 147). Ayrıca, eski çağlardan itibaren ticaret, hac, posta ve askerî yollar üzerinde bulunmasından dolayı önemli bir yerleşim merkezi olarak dikkat çekmiştir¹. İlk defa Makedonyalı Prens Philomelos'un MÖ. III. yüzyılda Philomelion adıyla kurduğu şehir, Roma imparatorluk döneminde önce Asia, daha sonra da Pisidia eyaletinin sınırları içinde yer almıştır (Şahin 1989: 298). Anadolu'nun Türkler tarafından fethi ile birlikte Anadolu Selçuklu Devleti idaresine girerek Akşehir adıyla anılmaya başlanmıştır (Konyalı 1945: 43). Bu dönemde Akşehir ve çevresi, geniş

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / KONYA
dyoruk@selcuk.edu.tr

bir tarımsal art bölgeye sahip olmasından (Özcan 2005b: 2) dolayı sultanlara yakın kişilere, emir ve beylere ikta veya has şeklinde tevcih edilmiştir (Aksarayî 2000: 56; İbn Bibi 1996: 266, 267). Ayrıca, Anadolu Selçuklularının idaresinde, başkent Konya'ya yakınlığı ile de önemli bir ticaret ve kültür merkezi haline gelmiştir. Nitekim XIII. yüzyıl kaynakları Aksarayî, İbn Bibi ve Anonim Selçuknâme, Akşehir ve çevresini oldukça canlı bir şekilde tasvir ederlerken, yanındaki köylerin bile şehri andırdığından söz etmektedirler (Baykara 1990: 35-36). Yine 1476 ve 1483 tarihli vakıf defterlerinde, Nidir, Yazıyahşıyan, Kozağaç gibi köylerdeki vakıf eserlerinin fazlalığı, bu durumu desteklemektedir². Hatta bu vaziyet, XVI. yüzyılda da devam etmiş, Nidir, Kozağaç, Maruf, Bermende ve Eğrigöz gibi merkeze yakın köyler, kazada en fazla vergi mükellefine sahip yerleşmeler arasında zikredilmişlerdir (Faroqhi 2004: 245). Yine 1639 yılında buradan geçen Evliya Çelebi, iki katlı, tahtadan yapılmış, süslü ve güzel evler ile mescit, tekke, medrese, mektep, han ve dükkânlardan bahsetmekte; ulema, ayan ve sipahilerin gösterişli elbiseler giydiğini belirtmekte; şehirde yaşayanların çoğunun tüccar, işçi ve sanatkâr olduklarını bildirmektedir (1996: II, 702). Çelebi'nin verdiği bilgilerden Akşehir'in XVII. yüzyılda da önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu Selçuklularının inkırazıyla önce Eşrefoğulları, sonra da Hamidoğullarının egemenliğine geçen Akşehir (Uzunçarşılı 1988: 58-65), 1381 yılında Hamidoğulları beyi Kemâleddin Hüseyin Bey tarafından Beyşehir, Seydişehir, Isparta, Yalvaç ve Karaağaç ile birlikte 80.000 altın karşılığında Osmanlılara satılmıştır (Âşık Paşa-zâde 1333: 59-60; Neşrî 1995: 209). Aynı toprakları kendi idaresi altına almak isteyen Karamanlılar için bu gelişme, ciddi bir tehdit olarak algılandığından (İnalçık 2003: 20), bölge, sürekli Osmanlılar ile Karamanlılar arasında nüfuz mücadelelerine sahne olmuştur. 1465 tarihine kadar çeşitli aralıklarla Osmanlılarla Karamanlılar arasında el değiştiren Akşehir, bu tarihte Yapaoğlu Ali Bey'in şehre subaşı tayin edilmesiyle³ Osmanlı idaresine girmiştir. Bununla beraber Akşehir'de Osmanlı hâkimiyetinin sağlanması, 1476'da gerçekleşebilmiştir (Erdoğan 1990: 128).

Osmanlı idaresine 1465'ten itibaren giren Akşehir'de, XV-XVI. yüzyıllar boyunca fizikî yapının nasıl bir gelişme gösterdiği, vakıf eserlerinin mahallelerin kuruluşundaki etkisi; nüfusta meydana gelen dalgalanmalar, şehir sakinlerini oluşturan kesimler ve nüfusun mahallelere göre nasıl bir dağılım gösterdiği, incelememizin konusunu oluşturmaktadır. Akşehir hakkında bilgi edinebildiğimiz 7 adet tapu tahrir defteri bulunmaktadır. Bunlar; H.870/M.1466 tarihli MAD 241 (Erdoğan 1999: 2-3; Yörük 2006), H.906/M.1500-1501 tarihli TT 40 (387 Numaralı 1996: 6), H.929/M.1522-1523 tarihli TT 455⁴, H.931/M.1524 tarihli TT 399 (Erdoğan 1998: 4; Bakırer vd. 1975: 462), H.937/M.1530 tarihli TT 387 (387 Numaralı 1996: 6), H.946/M.1539-1540

tarihli TT 415 (387 Numaralı 1996: 6) ve H.992/1584 tarihli TK 146 (387 Numaralı: 7) numaralı tahrir defterleridir.

1- Akşehir Mahalleleri

Türk-İslam şehirlerinin temel idarî birimlerini oluşturan mahalleler, genellikle bir mescidin etrafındaki değişik sayıda evlerden meydana gelmektedir (bkz. Ergenç 1984: 69-78). Şehirlerin genişlemesi ve gelişmesi yeni mahalleler kurulması yoluyla gerçekleştiğinden, Osmanlı şehirinde mahalle, vazgeçilmez bir unsurdur (Kuban 1968: 63). Akşehir’de 1466’da mahalle sayısı 41 iken, 1500’de 40, 1522, 1524 ve 1530’da 41, 1539’da 42, 1584’te ise yine 41’dir. Mahallelerin sayılarında ciddi bir artış veya eksilmenin meydana gelmemesi, Akşehir kent merkezindeki nüfus ve şehir olgusunun Osmanlı hâkimiyetinden önce şekillendiğine delalet etmektedir.

İncelenen dönem içerisinde mahalle isimlerine bakıldığında, bazı mahallelerin isimlerinin tamamen, bazılarının temelde aynı olmakla birlikte, zaman zaman ufak değişikliklerle anıldığı, bazılarının da hiç değişmediği gözlenmektedir. Örneğin, 1466’daki Reisoğlu Mahallesi 1500’de Veled-i Reis, 1522, 1524, 1530, 1539 ve 1584 tarihlerinde Ahi Reis adıyla kaydedilmiştir. Yine, 1466’da Paşa veled-i Çaylı Mahallesi, 1500’de Çaylı Mescidi, sonraki tahrirlerde ise Çaylı olarak yazılmıştır. Bunun gibi misalleri çoğaltmak mümkün olduğundan, bu durumda olan mahallelerin farklı isimleri, tablo I’de parantez içinde verilmiştir. Parantez dışında gösterilen mahalle adlarının tercihinde herhangi bir kıstas bulunmamakla beraber, 1466 tarihli ilk defterdeki isimler kullanılmıştır.

Akşehir ve çevresinin Osmanlı idaresine geçmesiyle birlikte 1466’da yapılan tahrirde bakıldığında, şehirdeki mevcut mahallelerin sayısı 41’i bulmaktadır. Bu mahallelerin ekseriyeti, aynı isimle anılan mescitler etrafında şekillenmiştir. Bu durum 1466 tarihli mufassal defterden ziyade, 1476 ve 1483 tarihli vakıf defterlerinden takip edilebilmektedir. Vakıf defterlerinde şehir merkezinde en az 35 mescidin varlığı dikkat çekerken, bunlardan 27 tanesi, bulundukları mahallenin ismiyle kaydedilmiştir. Bir başka deyişle bu 27 mahallenin çekirdeğini mescitler oluşturmuştur⁵. 1466 tarihli ilk mufassal defterde ise mescit adıyla zikredilen mahalle sayısı sadece 3’tür (bkz. Tablo I). Mescit ismiyle anılan mahallelerin dışında, şahıs adları taşıyan mahalleler de bulunmaktadır. Bunlardan 18’i mescit⁶, 1’i zaviye⁷, 2’si belirsiz⁸ olmak üzere, toplam 21 mahalle, şahıs adı taşımaktadır (bkz. Tablo-I). Bu kişilerin kullandığı sıfat ve unvanların incelenmesi, mahallelerin kuruluşu hakkında genel bir kanaat uyandırabilir. Bunların hacı (3), ahi (3), hoca (2), kadı (1), bezci-fakih (1), kazancı (1), seydi (1), tayı (1) gibi lakap ve unvanlar ile anılmaları toplum içinde saygın bir konumda olduklarını göstermektedir. Mahalle kurucularının kim ve ne tür özelliklere sahip oldukları bilinmemekle birlikte, şehirde

görev yapan yöneticiler ile eşraf, ulema ve manevi önder durumundaki insanlar olabileceği sanılmaktadır. Nitekim aynı adla anılan bir mahallenin kurucusu olan Seydi Mahmud Hayran, Şair Nâbi tarafından “*Akşehir irfan dairesinin kutbu*” olarak gösterilmiştir (Konyalı 1945: 438). Ahi unvanlı mahalle ve kişilerin varlığı, Akşehir kent merkezindeki ahi teşkilatının canlılığını ve önemini göstermesi bakımından nazar-ı itibara alınmalıdır.

Mahalle isimlerinin bir diğer özelliği de, bunlardan bazılarının Balıkpazarı ve Pazarbaşı gibi çarşıya; Bezirhane ve Yahdan gibi işletmeye; Kürekçi gibi meslek grubuna, Kızılcaköy ve Köycügez gibi köy menşesine, imaret ve medrese gibi yapılara ve Ermeniyan gibi gayrimüslim nüfusa atıf yapmalarıdır. Bunun yanında hiçbir sınıflandırmaya girmeyen Duraz ve Gözürler gibi mahalleler de bulunmaktadır. Ayrıca 1476 tarihli vakıf defterinde, tahrir defterlerinde olmayan ve günümüzde de varlığını sürdüren Selçuk adlı bir mahalleye rastlanmaktadır. Bu isim, Osmanlı ve Karamanlılardan önce bölgede hüküm süren Selçukluları çağrıştırmaktadır. Buna göre, Akşehir mahallelerinin isim almalarında, şahıs adlarının, mescit, zaviye, imaret, medrese gibi vakıfların ve meslek gruplarının etkili olduğu görülmektedir.

Vakıf destekli türbe, zaviye, medrese, hamam vs. gibi imaret siteleri olan külliye, toplumsal ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra, kentin çekim alanlarını oluşturdıklarından, mahallelerin kuruluş ve gelişmesinde önemli roller oynamışlardır (Barkan 1963: 239-296). Nitekim Seydi Mahmud Hayran Zaviyesi, Hasan Paşa İmareti ve Mesut Paşa İmareti (İmarat-i Köhne) (TK 564: 54a), Medrese (muhtemelen Taş Medrese)⁹ çevrelerinde aynı adlarla anılan mahallelerin teşekkülünde müessir olmuşlardır. Özellikle Hasan Paşa İmareti hakkındaki bilgiler, bir mahallenin tesisinde bu tip yapıların etkisini göstermek bakımından oldukça ilginçtir. Bu site, Rumeli Beylerbeyi (Ceylan 1993: 22) Abdülhay (Abdülvâhip) oğlu Hasan Paşa tarafından 914/1508 tarihinde, cami ve imaret tamamlanarak vakfiyesi hazırlanmış, fakat iki sene sonra dârüttâlimin de yapılmasıyla, külliye halinde 916/1510 yılında hizmete sunulmuştur (Konyalı 1945: 318-332; Demiralp 1996: 54). Bu şekilde kurulmuş olan vakıfların aynı zamanda boş, ıssız, harap ve tarıma açılması arzu edilen toprakların şenlendirilmesinde de kullanıldığı malumdur (Barkan 1942: 354-365). Buna göre; imaret, cami ve dârüttâlimden oluşan külliyenin hali yerde olmasından dolayı, iskâna açılmak istenmiş ve nüfus nakledilmiştir. Bu amaçla imaret etrafına 40 nefer kimse yerleştirilmiş, Sultan Selim de bunları avarızdan muaf tutmuştur. Buraya yerleşenlerle bir mahalle kurulmuş, bu mahalledekilerin muafiyeti, Kanuni'nin saltanatının ilk yıllarında da aynen kabul edilmiş (TT 455: 470), fakat bir müddet sonra, 1524'te muafiyetleri kaldırılmıştır (TT 399: 318).

Mahalle oluşumunda dikkat çeken bir başka hususiyet ise şehir yakınındaki bir veya birkaç köyün zaman içinde şehirle bütünleşmesidir. Bunlar başlangıçta şehre tabi birer köy iken sonra şehir nüfusuna dâhil edilmişler, daha sonra da mahalle olarak zikredilmişlerdir. Akşehir mahallelerinden biri olan Köycügez'in de böyle bir aşamadan geçtiği sanılmaktadır. Zira 1466'da "Mahalle-i Köycügez tâbi-i şehir" olarak yazılmışken, sonraki tahrirlerde direk mahalle şeklinde kaydedilmiştir¹⁰. Yine aynı tarihteki Kızılca köy adlı mahallenin daha sonra Kızılca adıyla anılması buranın başlangıçta köy olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir¹¹. Benzer durum Aksaray şehrinde de görülmektedir. 1500'de "*Karye-i Yenice tâbi-i şehir*" şeklinde yazılan köy şehir merkezinde gösterilmiş, sonraki tahrirlerde ise "*Mahalle-i Yenice*" adıyla kaydedilmiştir (Yörük 2005: 44, 46).

1466'da 41 olan mahalle sayısından 3'ünün ismi yazılmazken, Uzun Hüseyin, Kazancıoğlu, Gözürler ve Ermeniyân mahallelerine sonraki dönemlerde rastlanmamaktadır. Bu mahallelerin ortadan kalkmasından ziyade, zamanla isimlerinin değişikliğe uğradığı veya başka mahalleler ile birleştikleri düşünülmektedir. Bu dönemde tek gayrimüslim mahallesi olarak dikkat çeken Ermeniyân Mahallesi, sonraki tarihlerde görülmemekte, bunun yerine Ahi Yedigâr ve Seydi Mahmud Hayran mahallelerinde Müslümanların yanında gebrân adıyla anılan bir başka gayrimüslim cemaate tesadüf edilmektedir.

1500'de mahalle sayısı 40'a düşerken yeni mahalle isimleri dikkat çekmektedir. Bunlar; Seyfeddin, Pazarbaşı, Mescid-i Nakkaş, Kürekçi, Duraz ve Çimenli mahalleleridir. Bunlardan en azından bir veya ikisinin 1466'da isimsiz yazılan mahallelerin adları olabileceği sanılmaktadır. Yine 1476 tarihli vakıf defterinde Tatlar (TK 564: 51a) ve Selçuk (TK 564: 54a) adlı iki mahalleye rastlanırken mufassal defterlerde bu isimlerin geçmemesi oldukça ilginçtir.

1522, 1524 ve 1530 tarihli defterler benzer sonuçları ihtiva etmektedirler. Bu dönemde mahalle sayısı ise tekrar 41'e yükselmiştir. Bir önceki tarihte var olan Cerrahoğlu Mahallesi'nden bahsedilmemiş, bunun yerine Hoca ve adını Hasan Paşa'nın yaptırdığı imareten alan İmare-i Cedid mahallesi ortaya çıkmıştır.

1539'da mahalle adedi 42'ye yükselmiştir. Bu tarihte önceki dönemde mevcut olan mahallelere, Hisar adıyla başka bir mahalle daha eklenmiştir. 1584'te ise mahalle adedi tekrar 41'e düşmüştür. 1539'daki mahallelerden Hoca ve İmare-i Cedid mahalleleri kaybolmuş, bunların yerine 1466 ve 1500 tarihlerinde görülen Cerrahoğlu (Cerrah) mahallesi tekrar canlandırılmıştır.

Mahallelerden farklı olarak Şehzade Sultan Abdullah tarafından şehir yakınına yaptırılan zaviyenin sakinleri olan şeyh ve dervişler de 1500, 1522 ve 1539 tarihlerinde şehir nüfusuna dâhil edilmişlerdir (bkz Tablo-II).

Bu bilgiler doğrultusunda Akşehir mahallelerinin kendi içinde oldukça hareketli bir yapıya sahip olduğu sonucuna varılabilir. İncelenen dönem (1466-1584) içinde nüfus potansiyelinde % 28,32'lik bir artış gözlenmesine rağmen, mahalle sayısında neredeyse hiçbir değişiklik olmamıştır. Bu durum, şehirleşmenin, Osmanlı yönetiminden önce gerçekleştiğini göstermektedir. Osmanlılarda mahallenin fiziki sınırları belli olduğuna göre (Ergenç 1984: 72-73), şehir merkezindeki mahallelerde (varoşlar hariç) büyüme veya küçülme; bir mahallenin başka bir mahalleye ilhak edilmesiyle ya da bir mahalleden başka bir mahallenin ifrazıyla gerçekleşebilmektedir. Bunun yanında nüfus artışına paralel olarak var olan evlere ek odalar, hücreler veya ikinci bir kat yapılarak genişlediği de söylenebilir. Ayrıca her tahrirde farklı mahallelerin büyümesi veya küçülmesi, dönemlere göre bazı mahallelerin bir takım özellikleri dolayısıyla, öneminin arttığı ya da azaldığından kaynaklandığı iddia edilebilir.

Günümüzde Akşehir kent merkezi, 21 mahalleye bölünmüş durumdadır. Şehrin yerleşim planı çerçevesinde eski mahalleler kısmen aynı adlarını muhafaza ederek merkezi oluştururken, yeni mahalleler de daha çok şehrin genişleme alanlarında kurulmuştur. Gazi, Kuruçay, Seyran, İstasyon, Yeni, Tipi, Kozağaç ve Yarenler gibi 8 yeni mahalle, eski yerleşim birimlerini çevrelemektedirler. Buna göre şehir öncelikle, kurulduğu Sultan dağlarının etekleri boyunca güney ve kuzey yönüne yayılmış, daha sonra da Afyon-Konya karayolu istikametinde gelişme seyrini sürdürmüştür. Osmanlı dönemi mahallelerinin kapladığı fizikî alan ile bu günkü mahallelerin fizikî alanı şüphesiz aynı değildir. Çünkü gerek yapılaşma, gerekse nüfus yoğunluğu bakımından şehir, Osmanlı dönemi ile kıyaslanamayacak kadar büyümüştür. Bu bakımdan XV-XVI. yüzyıllardaki mahallelerin bir kısmı bugün eski adlarını muhafaza eden mahallelerin içinde kalmış olmalıdırlar. Örneğin İmaret-i Cedid-i Hasan Paşa, Kalaycı, Medrese ve Seydi Mahmud Hayran gibi mahalleler sınırları genişletilmiş mahalleler içinde kalırken, eski yerleşim yerlerinden bir kısmı da Yıldırım, Nasredin Hoca, Anıt ve Eskikale gibi mahalle isimleri ile anılmıştır. Diğer taraftan XV-XVI. asırlardan itibaren Ahi Celal, Altunkalem, Çay, Çimenli, Kızılca, Kuşçu, Kileci ve Meydan gibi 8 mahalle hâlâ varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Tahrir defterlerinden farklı olarak 1476 tarihli vakıf defterinde ismi geçen Selçuk Mahallesi de günümüze kadar yaşayabilen mahalleler arasında zikredilmelidir.

XV-XVI. yüzyıllarda 40-42 mahallesi ile 2500-7000 arasında bir nüfusu barındıran Akşehir, 2000 yılı nüfus sayımına göre 21 mahallesi ile 63.050 kişilik bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Günümüz sayım sonuçları mahalle mahalle yazılmayıp, toplam verildiğinden; mahalle başına düşen ortalama nüfus maalesef önceki dönemlerle karşılaştırılamamaktadır.

Tablo I- Akşehir Mahalleleri

	Mahalleler	1466	1500	1522	1524	1530	1539	1584	2000
1	Ahi Celal (Mescid-i Ahi Celal)	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Ahi Mahmud	+	+	+	+	+	+	+	-
3	Ahi Yadiğâr (Ahi Yadiğâr Mescidi)	+	+	+	+	+	+	+	-
4	Ali Gene Mescidi (Ali Gene)	+	+	+	+	+	+	+	-
5	Altun Kalemli	+	+	+	+	+	+	+	+
6	Arifoğlu (Veled-i Arif)	+	+	+	+	+	+	+	-
7	Balıkpazarı	+	+	+	+	+	+	+	-
8	Bezi Ahmed Fakih (Bezi)	+	+	+	+	+	+	+	-
9	Bezirhane	+	+	+	+	+	+	+	-
10	Canbaz	+	+	+	+	+	+	+	-
11	Celaloğlu (Veled-i Celal)	+	+	+	+	+	+	+	-
12	Cerrahoğlu (Veled-i Cerrah)	+	+	-	-	-	-	+	-
13	Çimenli nd.Kârvan (Çimenli)	-	+	+	+	+	+	+	+
14	Tayoğlu Mehmed veled-i İvaz (Tayı)	+	+	+	+	+	+	+	-
15	Duraz	-	+	+	+	+	+	+	-
16	Gözürler	+	-	-	-	-	-	-	-
17	Gürgen (?)	+	+	+	+	+	+	+	-
18	Hacı Kuş (Mescid-i Hacı Kuş)	+	+	+	+	+	+	+	+
19	Hacı Kapan	+	+	+	+	+	+	+	-
20	Hisar	-	-	-	-	-	+	+	-
21	Hoca	-	-	+	+	+	+	-	-
22	Hoca Omer	+	+	+	+	+	+	+	-
23	Hoca Paşa	+	+	+	+	+	+	+	-
24	İki Kapulu	+	+	+	+	+	+	+	-
25	İmaret (İmaret-i Köhne)	+	+	+	+	+	+	+	-
26	İmaret-i Cedid-i Hasan Paşa	-	-	+	+	+	+	-	-
27	Kadı Kemaleddin	+	+	+	+	+	+	+	-
28	Kazancıoğlu	+	-	-	-	-	-	-	-
29	Kızılcaköy (Kızılca)	+	+	+	+	+	+	+	+
30	Köycüğöz	+	+	+	+	+	+	+	-
31	Kürd	+	+	+	+	+	+	+	-
32	Küreççi	-	+	+	+	+	+	+	-
33	Medrese	+	+	+	+	+	+	+	-
34	Mescid-i Kileci (Kileci)	+	+	+	+	+	+	+	+
35	Mescid-i Nakkaş (Nakkaş)	-	+	+	+	+	+	+	-
36	Meydan (Meydan-ı Hacı Ramazan Mescidi)	+	+	+	+	+	+	+	+
37	Namaz nd. Habbâz Hamza (Namazgâh)	+	+	+	+	+	+	+	-
38	Paşa veled-i Çaylı (Çaylı Mescidi, Çaylı)	+	+	+	+	+	+	+	+
39	Pazarbaşı	-	+	+	+	+	+	+	-
40	Reisoğlu (Veled-i Reis, Ahi Reis)	+	+	+	+	+	+	+	-
41	Sergiz (Sergiz nd. Bölükbaşı)	+	+	+	+	+	+	+	-
42	Seydi Mahmud Hayran	+	+	+	+	+	+	+	-
43	Seyfeddin	-	+	+	+	+	+	+	-
44	Tercüman	+	+	+	+	+	+	+	-
45	Uzun Hüseyin	+	-	-	-	-	-	-	-
46	Yahdan	+	+	+	+	+	+	+	-
47	Ermeniyan	+	-	-	-	-	-	-	-
48	İsimsiz	+	-	-	-	-	-	-	-
49	İsimsiz	+	-	-	-	-	-	-	-
50	İsimsiz	+	-	-	-	-	-	-	-
51	Anıt	-	-	-	-	-	-	-	+
52	Eskikale	-	-	-	-	-	-	-	+
53	Gazi	-	-	-	-	-	-	-	+
54	İstasyon	-	-	-	-	-	-	-	+
55	Kozağaç	-	-	-	-	-	-	-	+
56	Kuruçay	-	-	-	-	-	-	-	+
57	Nasreddin	-	-	-	-	-	-	-	+
58	Selçuk	-	-	-	-	-	-	-	+
59	Seyran	-	-	-	-	-	-	-	+
60	Tipi	-	-	-	-	-	-	-	+
61	Yarenler	-	-	-	-	-	-	-	+
62	Yeni	-	-	-	-	-	-	-	+
63	Yıldırım	-	-	-	-	-	-	-	+
	Toplam	41	40	41	41	41	42	41	21

2- Akşehir Kent Merkezinin Nüfusu

Akşehir nüfusu ile ilgili ilk sistematik bilgilere Osmanlı kaynaklarında rastlanılmaktadır. Buradaki şehirleşmenin Anadolu Selçukluları zamanında gerçekleştiği yukarıda belirtilmişti. Selçuklu dönemi şehir dokusunun oluşumu hakkında tarihi kayıtlar, vakıflar ve kitabeler ışığında genel bir kanaate sahip olunabilmektedir. Ancak Osmanlı öncesi nüfus yapısı için maalesef düzenli bir kaynak serisinden bahsetmek mümkün değildir. Bazı araştırmacılar şehirlerin, ekonomik verileri (Togan 1942: 24), kapladığı coğrafi alan ile cami ve mescitlerin ortalama mekânsal büyüklükleri (Baykara 1998: 71, 124-128) ve dönemin tarihi kayıtlarından hareketle bir takım nüfus tahminlerinde bulunmuşlardır (bkz. Özcan 2005a: 176-179). Anadolu Selçuklu dönemi kentlerinin nüfus yapısını beş ayrı ölçekte inceleyen Özcan, Akşehir'in 13.000 civarında nüfus potansiyeline sahip olduğunu belirlemiştir (2005a:179, 313). Başka bir çalışmasında ise mescitlerin mahalle merkezlerini oluşturduğu düşüncesiyle Selçuklular dönemine tarihlenen 1 Ulu caminin (yaklaşık 1200-1500 kişi) ve 11 mescidin (her mescidin ortalama 50-70 kişi) alabileceği toplam cemaat kapasitesini 5 katsayısı ile çarparak 6000-7500 arasında bir değer elde etmiştir (2005b: 5-6). Bu yöntemlerin Osmanlı dönemine ait nüfus hesaplamalarında kullanılmadığını belirtmekte fayda vardır. Çünkü Osmanlı döneminin nüfus tahminlerinde esas alınan vergi kayıtları, Selçuklu ve Beylikler devirleriyle kıyaslanamayacak kadar sistematiktir. Aynı yöntemi Osmanlı dönemi Akşehir'ine uyguladığımızda XV. asır için (3 cami, 35 mescid) yaklaşık 26000-34000, XVI. asır için ise (3 cami, 45 mescid) 29000-38000 arasında bir nüfus ortaya çıkmaktadır ki, bu sonuçların oldukça abartılı ve gerçeği yansıtmaktan çok uzak olduğu, Osmanlı dönemi tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Nitekim 15-16. asırlar için tespit ettiğimiz nüfus değerleri aşağıdaki tablo III'de gösterilmiştir.

Akşehir kent merkezi için yukarıda verilen tahmini nüfus rakamlarını oldukça abartılı bulmakla birlikte, bu devirde önemli bir nüfus potansiyelinin var olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim başkent Konya'ya yakınlığı, iktisadi potansiyeli, Moğol Noyan ve Selçuklu emirlerine ikta olarak verilmesi, Bizans ile Konya arasındaki en önemli ticaret yolu üzerinde ve uç bölgede olması, Akşehir'in önemini arttırmaktadır. Anadolu'nun fethi sürecinde XI. asrın sonları ile XII. asrın ilk yarısında Konya'nın yakın savunma bölgesi olmuş, bu dönemde büyük Türk kitlelerinin iskânına uğramıştır. (Baykara 1990: 37).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol egemenliğine girmesinden sonra 1261 yılında Ahi Evren önderliğinde ahiler ve Türkmenler, Kırşehir'de ayaklanma başlatmışlardır. Bu isyan, Kırşehir Emiri Nureddin Caca tarafından şedit bir şekilde bastırılmış, pek çok ahi ve Türkmen de kılıçtan geçirilmiştir (Bayram 2006: 210). Moğol baskısından kurtulmak isteyen ahi ve Türkmenler, Kırşe-

hir ve çevresini terk ederek Akşehir, Sivrihisar, Karahisar, Denizli, Uşak, Kütahya ve Bilecik gibi uç bölgelere yerleşmişlerdir. Bu göçlerden sonra bölgede nüfus kesafetinin arttığını ve kalabalık bir ahi nüfusunun oluştuğunu söyleyebiliriz (Bayram 2006: 256). Nitekim Akşehir'deki XIII-XIV. yüzyıllara ait ahi mezar taşlarının bolluğu buna delalet etmektedir (Konyalı 1945: 528-529). Bu dönemde, uç bölge olması hasebiyle kalabalık bir nüfus potansiyeli barındıran Akşehir, aynı zamanda çeşitli meslek dallarının icra edildiği önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. 1336 tarihinde İlhanlılara vergi veren 36 “memâlik-i Rum” şehri arasında Akşehir, en fazla vergi ödeyen (Konya ve Sivas hariç) altıncı kent olarak dikkat çekmektedir (Togan 1931: 22-25). XV. yüzyılın ikinci yarısında ise Astarıcı, Aşçı, Attar, Bağbân, Balıkçı, Bezci, Bezâz, Börekçi, Cullâh, Çerçi, Çıkrıkçı, Çiftçi, Çulcu, Değirmenci, Dellâk, Demirci, Elekçi, Eskici, Eşekçi, Habbâz, Haffâfiye, Hallâc, Hasırcı, Helvâyi, Kağnıcı, Kalkancı, Kasap, Kâsedûz, Kazancı, Kıncı, Kirişçi, Kuşçu, Kürekçi, Merkepçi, Mutfak, Nalbant, Neccar, Nemeddûz, Okçu, Pabuççu, Paşmakçı, Sabuncu, Sarraç, Sığırıcı, Sırmakeş, Tabbak, Takacı, Takkaz, Takyeci, Terzi, Toprakçı gibi esnaf ve zanaatçılar Akşehir'de faaliyet göstermişlerdir (MAD 241: 9b-23b; Uzluk 1958: 42-49; Erdoğru 2004: 131-147).

Mevlâna Celaleddin Rûmi, Sadreddin Konevi, Hacı Bektaş Veli, Nasreddin Hoca, Yunus Emre ve Ahi Evren gibi Türk kültür tarihinin en önemli simaları, XIII. yüzyıla damgalarını vurmuşlardır. Bunlardan Nasreddin Hoca (D.1208-Ö.1284) Sivrihisar'da doğmuş ve büyümüş ancak Akşehir'de yaşamış ve ölmüştür (Konyalı 1945: 456-477, 721-787)¹². Baykara, Akşehir'in XIII. yüzyılda önemli bir ticaret ve kültür merkezi haline geldiğini ve Nasreddin Hoca'nın da bu yüzden Sivrihisar'ı terk ederek Akşehir'e yerleştiğini söylemektedir (1990: 36). Nitekim bu dönemde Nasreddin Hoca ile bilirlikte Seydi Mahmud Hayran Ö.1269 (Konyalı 1945: 443), Şeyh Sinaneddin Külâhdûz ve Ahi Musa (Eflâkî 1986: I, 129, II, 232) gibi şahsiyetler, Akşehir düşüncesi ve kültür atmosferini oluşturmuşlardır.

Akşehir ve çevresini diğer Karaman eyaleti topraklarından ayıran en belirgin özellik, Osmanlı egemenliğine giren ilk yerlerden olmasıdır. Bu bakımdan Konya, Kayseri, Aksaray, Niğde, Larende, Ereğli gibi kaza ve sancaklara ait mevcut ilk mufassal defterler 888/1483 (TT 38) ve 906/1500-1501 (TT 40) tarihli iken Akşehir'inki 1466 tarihli (MAD 241). Defter, ilhakin hemen akabinde hazırlanmış olduğundan geçiş dönemi sürecinde Osmanlı'nın bölgedeki ilk uygulamaları hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Daha çok Rumeli topraklarında ve gayrimüslim reayada örneğini gördüğümüz “bive” adıyla anılan dul kadınlar (İnalçık 1993: 58; Lowry 1981: 145-161) ile Ayişe binti Şamlu, Halis Hatun, Berat Hatun, Yar Hatun, Alem Hatun ve Can Hatun (MAD 241: 9b, 13a, 15b, 17a, 21b) gibi herhangi bir özelliği zikredil-

meven kadınların mevcudiyeti, defterin bir diğer hususiyetini teşkil etmektedir. Bu 6 kadının her ne kadar statüleri belirtilmemişse de, hane sahibi olmalarından dolayı deftere yazıldıkları şüphesizdir. Zira başka bir surette kadınların mufassal defterlere yazılma ihtimali yoktur (bkz. İncelik 1993: 31-65). Fakat neden kadın hane sahibi değil de, erkek hane sahibi olarak kaydedildikleri bilinmemektedir. Ayrıca isimsiz, İmaret, Balıkpazarı, Kızılcaköy ve Ahi Celal mahallelerinde bazı erkek çocukların adlarının yazılmadığı, bunun yerine babalarının isminden sonra raiyyet ismi tarzında tutulmuş “iki oğlu” veya “üç oğlu” var gibi kayıtlar görülmektedir. Bu durumdaki 12 çocuğun mücerret olmalarından dolayı isimlerinin belirtilmediği söylenebilirse de, diğer 123 mücerredin adlarının mevcudiyeti vaziyeti oldukça belirsiz kılmaktadır.

Defterde her mahallenin hane, bive ve mücerret rakamları kayıtlı olup nefer yekûnları olmadığından ismi yazılı şehirli, tek tek sayılarak nefer değeri elde edilmiştir. Buna göre 1022 hane, 84 bive, 135 mücerret ve 1241 neferden oluşan nüfus; defterdeki şehir gelirlerinin topluca listelendiği bölümde 1034 hane, 85 bive, 139 mücerret ve 1258 neferden oluşmaktadır. Bizim bulduğumuz değerler ile defterde verilenler arasında küçük de olsa farkın bulunduğu açıktır. Nüfus hesaplamalarında her mahallenin nefer ve hane rakamlarını tablo II’de ayrı ayrı gösterdiğimizden, birinci sayısal değerler doğrultusunda hareket edeceğimizi belirtmekte fayda vardır.

Buradaki bivelere de hane reisi sıfatıyla yazıldıkları malumdur. Bilindiği gibi nüfus hesaplamalarında genelde hane, zaman zaman da nefer verileri dikkate alınmaktadır. Hane 5 (Barkan 1953: 12; Göyünç 1979: 331-348), nefer de, 3 katsayısı (Cook 1972: 85; Öz 1999, 63) ile çarpılarak toplam tahmini nüfus bulunabilmektedir. Başında erkeklerin bulunduğu haneler 5 ile dul kadınların reisliğini yaptığı haneler ise 4 kat sayısı ile hesaplanmaktadır (Lowry 1981: 43, 154). Fakat hane yerine nefer rakamlarından hareketle tahmini nüfus bulunmak istenildiğinde, bivelere de dâhil olmak üzere deftere yazılı şehirlinin hepsi nefer içine alınmaktadır (Jennings 1976: 43; Lowry 1981: 146). Akşehir’in 1466’da nefer, 1539 ve 1584 tarihli mufassal defterlerinde de hane sayıları yazılmamıştır. Bütün tahrir sonuçları için ortak bir çarpanın kullanılması tahmini nüfus rakamlarını daha anlaşılır kılacaktır. Bu bakımdan 1466, 1500, 1522, 1524 ve 1530 tahrirlerindeki nefer ve hane rakamlarını nefer x 3 ve hane x 5 kat sayıları ile çarptığımızda her iki sayısal değer arasında ciddi bir fark oluşmaktadır. Nefer kat sayısını 3,5’a çektiğimizde¹³ hane x 5’in sonuçlarına daha yakın değerler elde edilmektedir. Bu yüzden nefer için nefer x 3,5 hane için de hane x 5 formülü kullanılacak, bivelere de 4 katsayısı ile çarpılacaktır. 1539 ve 1584 tahrirlerinin hane rakamları verilmediğinden bütün hesaplamalar esas olarak nefer üzerinden yapılacak, hane x 5 kat sayısının sonuçları ise tabloda gösterilecektir. Ayrıca okuyucunun ham rakamlar üzerinden de bir sonuca

gidebilmesini sağlamak için nefer, hane, bive, mücerret ve muaf toplamları da verilecektir. Her şeyden önce bu değerlerin izafî olduğu, her bölgeye, içtimai zümreye ve ailelerin meşguliyet tarzına göre değişebileceği de söylenilmelidir (bkz. Barkan 1953: 12).

Tablo II- Akşehir Mahallelerinin Nüfus Dağılımı¹⁴

Mahalleler	1466 Nf*	1466 Hn	1466 Bive	1500 Nf	1500 Hn	1522 Nf	1522 Hn	1524 Nf	1524 Hn	1530 Nf	1530 Hn	1539 Nf	1584 Nf
Ahi Celal	28	22	2	20	13	18	14	18	16	18	16	21	31
Ahi Mahmud	32	21	3	21	11	18	11	18	12	18	12	22	29
Ahi Yedigâr	52	44	4	16	11	28	18	27	19	27	19	28	107
Ali Gene Mescidi	30	22	4	11	8	19	6	19	10	19	10	24	54
Altun Kalemlî	22	17	3	11	9	14	5	14	9	14	9	16	39
Arifoğlu	25	18	3	21	11	25	19	25	22	25	22	22	61
Balıkpazarı	63	48	5	24	21	28	18	28	19	28	19	29	28
Bezci Ahmed Fakih	38	29	1	15	9	14	7	14	7	14	7	19	29
Bezirhane	53	41	4	33	19	28	17	28	23	28	22	28	64
Canbaz	40	36	2	23	17	26	21	27	21	27	21	23	57
Celaloğlu	38	37	1	25	19	23	17	23	16	23	16	22	46
Cerrahoğlu	14	8	2	11	5	-	-	-	-	-	-	-	19
Çimenlî nd. Kârvan	-	-	-	11	5	4	1	4	2	4	2	12	20
Tayioğlu Mehmed veled-i İvaz	19	15	-	15	8	13	7	18	12	18	12	21	13
Duraz	-	-	-	22	16	18	12	19	15	19	15	24	54
Gözürler	23	20	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gürgen (?)	12	10	2	15	9	6	3	6	3	6	3	13	28
Hacı Kuş	14	11	1	13	8	12	7	13	7	13	7	13	10
Hacı Kapan	23	21	2	13	7	14	9	14	11	14	10	16	19
Hisar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	42
Hoca	-	-	-	-	-	10	6	10	6	10	6	10	-
Hoca Ömer	58	52	6	30	25	39	28	39	28	39	28	48	49
Hoca Paşa	8	8	-	16	14	17	11	17	11	17	10	17	21
İki Kapulu	39	33	2	22	12	29	21	29	21	29	21	35	51
İmaret	53	44	4	20	12	29	17	29	20	29	20	25	46
İmaret-i Cedid-i Hasan Paşa	-	-	-	-	-	40	-	40	39	40	39	21	-
Kadı Kemaleddin	25	21	1	22	12	12	8	12	9	12	9	21	35
Kazancıoğlu	26	22	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kızılcaköy	53	40	3	20	13	33	22	33	26	33	26	37	60
Köycügez	22	20	-	8	4	8	5	8	6	8	6	17	22
Kürd	32	28	1	18	13	22	13	27	14	27	14	25	76
Kürekcî	-	-	-	9	5	10	7	10	8	10	8	20	35
Medrese	12	10	1	12	7	11	7	11	7	11	7	18	27
Mescid-i Kileci	62	52	2	22	13	16	10	16	10	16	10	23	59
Mescid-i Nakkas	-	-	-	7	5	13	8	13	8	13	8	17	46
Meydan	47	41	4	22	17	26	17	26	19	26	19	34	89
Namaz	13	8	5	27	19	31	25	31	25	31	25	33	59

Paşa veled-i Çaylu	12	10	1	9	6	13	6	13	10	13	10	15	16
Pazarbaşı	-	-	-	5	3	8	4	8	6	8	6	12	15
Reisoğlu	18	16	-	12	10	11	7	11	9	11	7	21	43
Sergiz	33	29	3	8	6	7	1	6	4	6	4	14	48
Seydi Mahmud Hayran	26	18	3	23	10	29	18	29	24	29	24	30	87
Seyfeddin	-	-	-	10	7	8	6	8	7	8	7	10	21
Tercüman	20	16	1	13	9	10	6	10	6	10	6	21	38
Uzun Hüseyin	32	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yahdan	38	29	3	14	11	26	12	26	16	26	16	19	48
Ermeniyân	35	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İsimsiz	28	28	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İsimsiz	13	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İsimsiz	10	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zâviye-i Sultan Abdullah	-	-	-	5	-	7	-	-	-	-	-	15	-
Toplam	1241	1022	84	674	439	773	457	777	563	777	558	922	1741

* 1466 tarihinde nefer rakamları defterde yazılı olmayıp, tarafımızdan verildiğinden italik gösterilmiştir.

1466'da Akşehir nüfusu 4343 kişi iken (1241 nefer, 1022 hane, 84 bive, 135 mücerret), şehrin en kalabalık mahallesi Balıkpazarı (63 nefer), en az nüfuslu mahallesi Hoca Paşa'dır (8 nefer). Nüfusun mahalle ortalaması ise 30,26 neferdir. 1500'de bir önceki tahrirde deftere göre yazım sisteminin farklılaştığı, en azından bivelere yazılmadığı buna karşılık mücerretlerin de hiç dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu tarihte şehir nüfusu % 45,69'luk bir düşüşle 2359'a inmiştir (674 nefer, 439 hane ve 18 muaf). En fazla nüfuslu mahalle Bezirhane (33 nefer) iken, en az nüfuslu olanı da Pazarbaşı'dır (5 nefer). Nüfusun mahalle ortalaması 16,85 neferdir.

1522, 1524 ve 1530 tahrirleri benzer sayısal değerleri vermektedirler. Akşehir kent merkezinin nüfusu, 1522'de bir önceki tahrir defterine göre % 14,66'lık bir artışla 2705 kişiye (773 nefer, 457 hane, 124 mücerret, 178 muaf) çıkarken, 1524 (777 nefer, 563 hane, 115 mücerret, 95 muaf) ve 1530'da 2719 kişi (777 nefer, 558 hane) olarak kalmıştır. Bu dönemde nefer ve mücerret rakamları birbirine oldukça yakın olmasına rağmen, hanede kısmen, muaf sayıları arasında ise büyük bir fark gözlenmektedir. Bu durumun 1522'de muaf kaydedilenlerin, 1524'te normal reaya statüsüne dönüşürülmesinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Çünkü her iki tahrirde şehirdeki kayıtlı nüfus, hemen hemen aynı olmasına rağmen, 1522 tarihli tahrirde kendilerine muafiyet bahsedilenler 1524 tahririnde sıradan şehirli olarak yazılmışlardır. Bununla birlikte hane sayılarında da 1522 tahririne göre kısmî bir artış görülmektedir. Her üç tahrir defterindeki en kalabalık ve en az nüfuslu mahallelere bakıldığında, İmaret-i Cedid-i Hasan Paşa (40 nefer) ile Çi-

menli (4 nefer) mahallelerinin başı çektikleri görülecektir. Nüfusun mahalle ortalaması 1522'de 18,85 iken, 1524 ve 1530'da 18,95 neferdir.

1539'da şehir nüfusu artmaya devam ettiğinden 3227 kişiye (922 nefer, 51 mücerret, 48 muaf) yükselmiştir. 1522 tarihine göre nüfustaki artış % 19,29'dur. Nüfusla birlikte mücerret ve muaf sayısının da paralel bir şekilde artması beklenirken aksine azalmaları, üzerinde durulması gereken bir hususiyettir. Bu tarihte mufassal defterlerin tertip usulünde bazı değişikliklere gidildiği, bunun akabinde de hane sayılarının yazılmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlılarda reayanın vergilendirmesi hane esasına göre düzenlenmiş olmasına rağmen, burada hane sayılarının belirtilmemesi dikkat çekmektedir. 1539'da en fazla nüfusu olan mahalle Hoca Ömer (48 nefer) iken, en az nüfusu olan mahalle Hoca (10 nefer) ve Seyfeddin (10 nefer), mahalle başına düşen nüfus ortalaması ise 22,09 neferdir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Akdeniz havzasında (Braudel 1993: 396-398) ve Osmanlı Devleti bünyesinde (Barkan 1953: 14-24) görülen nüfus artışına paralel olarak, Akşehir kent nüfusunda da önceki tahrir göre (1539-1584), 55 yıllık süre içinde, % 88,81'lik bir çıkış söz konusudur. Şehir merkezinde nüfus artışına etken olan amillerin başında kırsal kesimden bazı konar-göçer unsurların ve perakende cemaatlerin özellikle, topraklı-evli erkeklere göre hareket kabiliyeti daha yüksek olan bekâr erkeklerin (İslamoğlu-İnan 1991: 174) iş bulmak amacıyla şehre gelip yerleştikleri söylenebilir de, bunun boyutları hakkında kesin bir kanaat belirtmek mümkün değildir. Bu dönemde şehir, 6093 kişilik (1741 nefer, 510 mücerret, 78 muaf) bir nüfusla XV ve XVI. yüzyılın en kalabalık insan kitlesini barındırmaktadır. 1584'te mücerretlerin sayısı bir önceki tahrir defterinde görülen rakamlardan 10 kat daha fazladır. Bu tarihte en kalabalık mahalle Ahi Yedigâr (107 nefer), en az nüfuslu mahalle Tayı (13 nefer) iken, mahalle başına düşen nüfus ortalaması ise 42,46 neferdir.

Tablo II'ye bakıldığında, yetişkin bekâr erkek olarak adlandırılan mücerretlerdeki dalgalanma dikkat çekmektedir. 1466'dan itibaren nefer içinde sayısı artmaya başlayan bekârların oranı 1539'da % 5'53'e düşmüş, 1584'te ise aksi yönde bir gelişme ile % 29,09'a yükselmiştir. Tüm bu sayısal verilerden, XVI. yüzyılın son çeyreğindeki nüfus artışıyla doğru orantılı olarak, bekâr erkeklerin sayısında da önemli bir artışın meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo III, tahrir defterlerindeki vergi mükelleflerinin sayıları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Şehirde yaşayan ve defterlere yazılmayan askerî sınıf mensupları ile sancakbeyi emri altındaki zümrelerin bu rakamlara dâhil edilmediği belirtilmelidir. İstanbul dışındaki Osmanlı şehirlerinde askerî ve idarî personelin sayısının toplam nüfusun % 10'u civarında olduğu tahmin edilmektedir (Barkan 1978: 168). Ayrıca din ve vakıf görevlilerinden oluşan muaf zümrenin de vergi

yükümlüsü nüfusun en az % 10'unu teşkil edebileceği vurgulanmaktadır (Ergenç 2006: 108). Akşehir kent merkezindeki bu kabil kişilerin ne kadarının, muaf kesimlerin tamamını oluşturduğu belirsizdir. Zira muaf addettiğimiz kişilerin tahrirlere göre şehir nüfusuna oranı oldukça dengesizdir. 1500'de % 2,6 1522'de % 23, 1524'te %12,2 1539'da % 5,2 1584'te de % 4,4'tür. 1500, 1539 ve 1584 tahrirlerinde en yüksek % 5 seviyesine ulaşabilmelerine karşın, 1522'de % 23, 1524'te ise % 12,2 düzeyinde kalmışlardır. Bu durum tahrirlere göre defterlerin tertip ve düzenindeki farklılaşmaya delalet etmektedir. Buradan hareketle, Akşehir kent merkezi için tespit edilen nüfusun tablo II'de görülen rakamlardan daha fazla olacağı söylenebilir. Nefer ölçeği çerçevesinde tahmini nüfusun tespitinde muafıların da vergi mükellefi sayısına dâhil edildiğinden, % 10'luk askerî ve idarî personeli eklediğimizde toplam nüfus 1466'da 4777, 1500'de 2594, 1522'de 2975, 1524 ve 1530'da 2990, 1539'da 3549, 1584'te ise 6702 civarında çıkmaktadır.

Tablo III- XV-XVI. Yüzyıllarda Akşehir Kent Merkezinin Nüfusu

Tarih	Nefer	Hane	Bive	Mücerret	Muaf	Nüfus (Nefer x 3,5 + Af*)	Nüfus (Hane x 5)
1466	1241	1022	84	135	-	4343 + 434 = 4777	5446**
1500	674	439	-	-	18	2359 + 235 = 2594	2195
1522	773	457	-	124	178	2705 + 270 = 2975	2285
1524	777	563	-	115	95	2719 + 271 = 2990	2815
1530	777	558	-	-	-	2719 + 271 = 2990	2790
1539	922	-	-	51	48	3227 + 322 = 3549	-
1584	1741	-	-	510	78	6093 + 609 = 6702	-

* Askerî ve idarî personel

** Hane x 5 + bive x 4

Yukarıdaki Akşehir kentinin XV-XVI. yüzyıl nüfus değerlerine bakıldığında, kesin rakamlar dikkat çekmektedir. Bu durum, nüfus hesaplamasında kullandığımız çarpanlardan kaynaklanmaktadır. Bunun yerine nüfus toplamalarını yuvarlamak belki daha doğru bir yaklaşım olabilir. Çünkü bulduğumuz rakamlar zaten çarpanlara göre değişmekte ve zaman zaman da çıkan sonuçlar arasında büyük farklılıklar oluşmaktadır. Ancak belli çarpanlara göre kesin rakamların verilmesi, tahrirler arasındaki değişim veya gelişimi daha net bir şekilde görmek açısından da oldukça önemli olabilir. Bu nedenle biz nüfus rakamlarını belli aralıklar arasında yuvarlamak yerine katsayı ölçeğinde çıkan kesin sonuçları vermeyi yeğledik.

Osmanlı kentleri üzerine çalışan Faroqhi, nüfus potansiyeline göre, 400-999 arasında vergi mükellefi olan yerleşmeleri kasaba, 1000-2999 arasındakileri orta büyüklükte kent, 3000 vergi mükellefinin üstündekileri ise büyük kentler olarak adlandırmıştır (2004: 13-15). Buna göre; Akşehir 1466'da orta büyüklükte, 1500-1539'da küçük kasaba, 1584'te ise yine orta büyüklükte bir kent görünümü arz etmektedir. 1466 tarihli veriler doğrultusunda, Akşehir'in

Karamanoğulları zamanında önemli bir ticaret merkezi olduğunu ve bu canlılığını Osmanlı-Karaman mücadeleleri döneminde de devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Osmanlıya ilhakının hemen akabinde bile 41 mahallesi, 1022 erkek, 84 kadın hanesi, 135 mücerretten oluşan toplam 1241 neferiyle kentin büyüklüğü ve hareketliliği göze çarpmaktadır. Akşehir'in Osmanlı dönemi başlarındaki bu görünümü, Selçuklu yönetiminin son dönemlerindeki karışıklıkların etkisini, Karaman idaresinde 15. yüzyıl ortalarında önemli ölçüde üzerinden attığını göstermektedir (Faroqhi 2004: 46). Özellikle dükkân, kervansaray ve hanlarla desteklenen çok sayıda kurulmuş vakıf ile ticarî vergilerin varlığı bunun en belirgin göstergesidir (bkz. TK 564, MC.0116/1; MAD 241: 24a-24b).

Akşehir Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra 1466 ile 1500 arasında (nefer bazında) % 46'lık bir nüfus kaybına uğramış, bu tarihten sonra nüfus kısmen artmaya başlamış, nihayet 1584'te en yüksek seviyeye ulaşabilmiştir. İki dönem arasındaki (1466-1584) nüfus artış oranı sadece % 28,32'dir. Bu oran bazı Osmanlı sancak ve kazalarında görülen nüfus artışı ile kıyaslanamayacak kadar düşüktür (Öz 2000: 528; Koç 1999: 537-545). Buradan hareketle şehir nüfustaki dalgalanmaları 1466-1500 ve 1500-1584 şeklinde iki dönemde incelemekte fayda vardır. İlk dönemde nüfusta ciddi bir azalma söz konusu iken, ikinci dönemde yavaş yavaş artmaya başladığı görülmektedir. Eski çağlardan itibaren göç hareketleri, istilalar, savaşlar, siyasi istikrar, doğum ve ölüm oranları arasındaki denge ile salgın hastalıklar bir bölgede nüfusun artması veya eksilmesindeki en önemli etkenlerin başında gelmektedir. Özellikle salgın hastalıkların görüldüğü dönemlerde insan sayısında ciddi azalmaların olması kaçınılmazdır (McNeill 2003: 472-476). Ancak incelediğimiz kaynaklar içinde 1466 ile 1500 arasında Akşehir nüfusunu derinden etkileyecek böyle bir hastalığa tesadüf edilmemiştir.

Osmanlı-Karaman mücadeleleri döneminde Akşehir ve çevresi sınır olması hasebiyle zaman zaman el değiştirmiş, kısmen de tahribata uğramıştır (Konyalı 1945: 85-111). Bölgede Osmanlı hâkimiyeti 1465'ten itibaren tesis edilmeye çalışılmış (MAD 241: 9b) 1466'da bir sayım yapılmış ve Akşehir subaşılığına Yapa aşiretinden Yapaoğlu Ali Bey tayin edilerek sükûnet temin edilmiştir (MAD 241: 9b). Fatih'in II. Karaman seferi sonucunda ilhak edilen Karaman beyliğinin topraklarından Konya, Aksaray, Larende ve Ereğli gibi şehirlerin Müslüman ve Hristiyan ahalisinden İstanbul'a sürgün yapıldığı bilinmekte (Tekindağ 1963: 62; Âşık Paşa-zâde 1333: 173; Neşrî 1995: 791), Larende şehrinin de Gedik Ahmed Paşa tarafından harabeye çevrildiği Şikârî tarafından anlatılmaktadır (1946: 197). Kroniklerimizde Akşehir için ne böyle bir tahribattan, ne de sürgünden bahsedilmemekle birlikte, az da olsa İstanbul ve Rumeli'ye yönelik sürgün çıkarıldığı söylenebilir. Nitekim 1483 tarihli Karaman eyaleti vakıf defterinde Akşehir'deki Hazreti Mevlâna

Celaleddin evladı vakfının mutasarrıfı olan Emir Ali Çelebi evladının Rume-
li'ye sürüldüğü anlaşılmaktadır (MC.0.116/1: 89a). Ayrıca şehzade Cem'in II.
Bayezid'e karşı hareketi ve Karaman beyleri ile onlara taraftar aşiretlerin
Osmanlı egemenliğine direnmeleri, harp sahası içinde bulunan yerleşik aha-
liyi olumsuz etkileyeceğinden nüfusta bazı azalmaların olması da kaçınılmaz-
dır. Ancak bütün bu sebeplerin 34 yıllık süre içinde meydana gelen %
45,69'luk bir düşüşü tam olarak izah edemediği aşikârdır.

Diğer yandan nüfusta XVI. yüzyılın başından yüzyılın sonlarına doğru sürekli
yukarıya doğru bir artış gözlenmektedir. 1500 ile 1584 tarihleri arasında mey-
dana gelen değişimin rakamsal boyutu % 158,3'dür. Bu dönemdeki nüfus
artışı Niğde'de % 169,9 (Oflaz 1992: 97-98), Lârende'de % 203,4 (Aköz 1992:
125-126), Aksaray'da ise % 112,9 (Yörük 2005: 56-57) civarında gerçekleş-
miştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ve Akdeniz havzasındaki
nüfusun genişlemesinden yukarıda bahsedilmişti. Büyümenin doğum oranları-
na ne derece bağlı olduğunu kısmen de olsa test etmek mümkündür. Elimizde
1572 tarihli Aksaray ve Koçhisar kazalarından Kıbrıs Adası'na sürülmüş ailele-
rin kayıtları bulunmaktadır (KK 2551). Bu iki kazadan 250'si çocuklu, 66'sı
çocuksuz toplam 316 hane sürgün edilmiştir. Sürgünlerin sahip oldukları çocuk
sayısı ise 466'dır. Buna göre hane başına düşen çocuk sayısı 1,47, çocuksuz 66
haneyi düştüğümüzde ise 1,86'dır (Aköz vd. 2004: 94). Halbuki 1500-1584
arasında Aksaray Sancağı'ndaki nüfus artışı % 189,33'tür (Yörük 2005: 139).
Buradan da anlaşılabileceği üzere hane başına düşen çocuk sayısı veya doğum
oranları ile nüfus artışını izah etmek mümkün değildir. Bu durumda nüfustaki
büyüme konar-göçerlerin iskânı ve göç hareketleri ile ancak kısmen açıklanabi-
lir (İslamoğlu-İnan 1991: 173-179; Faroqhi 2004: 270).

3- Gayrimüslimler

Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlerin ekseriyetini Hristiyanlar, Ermeniler
ve Yahudiler oluşturmaktadır. Ermeni ve Yahudiler genellikle etnik kimlikleri
ile adlandırılırken, Hristiyanlar ise daha çok gebran ismiyle nitelendirilmiş-
lerdir. Bunlar ırk itibariyle genellikle Rum olabildikleri gibi Türk de olabilirler.
Nitekim Orta Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Akşehir'de de gebran
adıyla anılan Türkçe konuşan ve Türkçe isimler alan Hristiyan Türklere rast-
lanmaktadır. Bunların konuştukları dile Karamanlîca, kendilerine de Kara-
manlı denilmektedir (Baykurt 1932). Dil, kültür ve etnik açıdan Türk, dinî
bakımdan Hristiyan olan bu Türklere bazısı, nicelik itibariyle az da olsa
Akşehir kent merkezinde ikamet etmekteydiler. 1466'da Akşehir'deki gayri-
müslimlerin tamamı Ermeniyân Mahallesi'nde oturmaktaydılar. İsminden de
anlaşılabileceği üzere bu mahallede Ermenilerin yaşıyor olması beklenmektedir.
Fakat ismi yazılı olanlara bakıldığında, Ermenilere atfedebileceğimiz hiçbir
şahıs adına rastlanmamaktadır. Mahallede ilk iki sırayı Selçuklu ve Beylikler
dönemi ile Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyılın sonlarına kadar Türk toplum ve

ticarî hayatını yönlendiren en önemli müesseselerden biri olan Ahilerin, Akşehir'deki kethüda ve babalarının isimleri almaktadır. Baba, oğul oldukları anlaşılan bu iki kişinin gayrimüslim olması mümkün değildir (Kazıcı 1989: 527-528). Zira ahilik, Türk esnaf ve sanatkârları arasında dayanışma ve yardımlaşmayı tesis eden bir esnaf teşkilatı olmakla birlikte aynı zamanda, din ve ahlak eğitimi veren de bir kurumdur (Çağatay 1981: V). Ancak bu 2 kişinin neden gayrimüslimler içinde yazıldığı maalesef izah edilememektedir. Diğer taraftan Çoban, Kaplan, Aydın, Tanrıvermiş, Yakub, Satılmış, Murad, Emir, Karagöz, İskender, Hızır, Abraham, Evanis ve Arslan gibi isimlerin mevcudiyeti, Ermenilerden ziyade gebran diye nitelendirilen Hristiyan Türkleri -gayrimüslimleri- çağrıştırmaktadır. Buradaki Ermeni mahallesinin idarî bir ünite mi, yoksa gayrimüslim unsuru ifade etmek için kullanılan izafi bir terim mi olduğu tam anlamıyla anlaşılamamaktadır. Sonraki tahrirlerde bu mahallenin adının geçmemesi ve gayrimüslimlerin 2 ayrı mahallede zikredilmeleri, izafiyete yönelik bir kanaat uyandırırken, Ermeni mahallesinde bir tek Ermeni'nin bulunmaması da gerçek bir mahalle olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Biz buradaki mahallenin Ermeniyân şeklinde anılmasının, şehirdeki gayrimüslimleri bir başlık altında toplama gayretinden kaynaklandığını düşünmekteyiz (Erdoğan 1988: 194-213). Yine 1584'te gebran nüfusun "*Mahalle-i gebrân___ der mahalle-i Seydi Mahmud Hayran*" ve "*Gebrân___ der mahalle-i Ahi Yadiğâr*" (TK 146: 11a) şeklinde Müslümanlardan ayrı yazılması bu kanaati destekler niteliktedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle mahalle sakinlerinden en az 2 kişinin (ahi kethüdası ve ahi baba) Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda mahallenin 35 nefer, 30 hanesinden 2 nefer ve 2 hane çıkarılarak (33 nefer, 28 hane) nüfus hesaplandığında 115 kişi yapmaktadır. Bu dönemde gayrimüslimlerin Müslüman nüfusa oranı % 2,80'dir.

1500 ile 1584 tarihleri arasında Akşehir gayrimüslimleri (gebrân), Müslümanlarla birlikte Ahi Yadiğâr ve Seydi Mahmud Hayran mahallelerinde yaşamışlardır. Tahrirlere göre nüfus rakamları ise şöyledir: 1500'de 28, 1522 ve 1524'te 35, 1539'da 42 ve 1584'te 283 kişidir. En kalabalık oldukları 1584'te bile Müslüman nüfusun ancak % 4,64'ünü oluşturabilmişlerdir.

Tablo IV- Akşehir'deki Gayrimüslim Nüfus

Mahalle Adı	1466	1466	1500	1500	1522	1522	1524	1524	1530	1530	1539	1584
	Nf	Hn	Nf	Ha	Nf	Hn	Nf	Hn	Nf	Hn	Nf	Nf
Ermeniyân	33	28	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ahi Yadiğâr	-	-	3	-	5	-	5	-	-	5	6	48
Seydi Mahmud Hayran	-	-	5	-	5	-	5	-	-	4	6	33
Toplam	33	28	8	-	10	-	10	-	-	9	12	81

4-Şehirdeki Sosyal Yapı ve Muaf Zümreler

Osmanlı toplum yapısı hukukî bakımdan Müslim ve gayrimüslim, idarî bakımdan da askerî ve reâyâ olmak üzere ikiye ayrılır. Her türlü vergiden muaf- lar askerî, vergi veren şehir ve köy sakinleri ile konar-göçerler de reâyâyı oluştururlar. Şehir sakinleri genellikle ziraatin dışında ticaret, zanaat, endüstri vs. gibi işlerle meşgul olduklarından ürettikleri ve sattıkları malların vergisinden başka, avarız vergisine muhataptırlar (Halaçoğlu 1991: 101-103). Bu bakımdan avarız, rüsum ve öşürden bağışık tutulanlar ehl-i berat adıyla anılan muaf zümreyi oluşturmaktadır. Bunlar bilfiil askerlik hizmeti yapan idarî, askerî ve ilmîye sınıfına mensup kişiler olabilecekleri gibi, sağlık problemleri yüzünden veya belli bir hizmet karşılığında dolayı vergi muafiyeti bahşedilen kişiler de olabilirler (Barkan 1966: 4). Buradan hareketle aşağıda incelenecek olan kesim daha çok herhangi bir özelliğinden dolayı avarız vergisinden muaf tutulan zümredir. Bununla birlikte şehrin sosyal bünyesini oluşturan çeşitli kesimlerin vazifelerine göre gruplandırılarak değerlendirilmesi Tablo V'te gördüğümüz sıfat, unvan ve görevlerin daha fazla anlam kazanmasını sağlayacaktır.

Karaman toprakları Osmanlı egemenliğine girince, buraya vali olarak şehzadelerin tayin edildiği bilinmektedir. Önce Fatih'in oğulları Şehzade Mustafa ve Cem, II. Bayezid'in başa geçmesiyle de Şehzade Abdullah ve Şehinşah Karaman topraklarında idarecilik yapmışlardır (Uzunçarşılı 1975: 662-663). Konya'ya atanan bu şehzadelerin diğer Karaman şehirlerinin idarî malî ve askerî işlerine de karıştıkları hususu, bölgeye ait mufassal defterlerden takip edilebilmektedir (bkz. TT 40, TT 63, TT 455, TT 399, TT 415). Bu şehzadeler zaman zaman Konya dışındaki şehirlerde de ikamet etmişlerdir. Örneğin Akşehir kent merkezi yakınındaki dere içinde, yeşilliği bol, havası ve suyu temiz olan Tekke veya Baş Tekke adıyla anılan yere Şehzade Abdullah'ın dinlenmek için sık sık geldiği, kendisine bir köşk, yoldan gelip geçenlere yönelik de bir zaviye yaptırdığı bilinmektedir (Konyalı 1945: 356-358). Şehzadelerin kısa aralıklarla da olsa şehirde ikamet etmelerinden dolayı hizmetlerini gören kişilerin bulunması doğal karşılanmalıdır. Bu bakımdan şarabdar, saraydar, ser-âsitâni ve kapıcı gibi görevliler şehzade kulları olarak dikkat çekmektedir.

Şehirdeki asıl yönetici konumunda olan sancakbeyi ve adamlarına baktığımızda maalesef bunlarla ilgili çok az bir memuriyet adına rastlanmaktadır. Sancak merkezlerinde sancakbeyinden sonra en yetkili kişi kadıdır. Kadılar sahip oldukları idarî, kazâî, hukukî ve beledî yetkileriyle bulundukları yerin hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem de halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamıydı (Ortaylı 1994). Kadıların yetkileri kaza sınırları içinde geçerli olduğundan bir kaza kadısının başka bir yerde

ikamet etmesi beklenmez. Halbuki şehirde 1524 ve 1539'da birer Akşehir kadısı¹⁵ dışında, 1522'de İshaklı kadısı (TT 455: 468), 1524'te İstanbul hâsları kadısı¹⁶, 1539'da Konya, Ürgüp, Kırşehir, Haymaver ve Uluborlu kadıları¹⁷ ile 1584'te Ilgın kadısı¹⁸ bulunmaktadır. İshaklı ve Ilgın kazalarının Akşehir Sancağı'na bağlı olmaları hasebiyle kadınların sancak merkezinde ikamet ederek vazifelerini naipleri vasıtasıyla yürüttükleri söylenebilir. Benzer durum Manisa'da da görülmektedir. 1575 yılında Ilıca, Selendi ve Adala kazaları kadınları Manisa şehir merkezinde ikamet etmekte ve görevlerini de buradan yürütmekteydiler (Emecen 1989: 39). Nitekim 10 Ekim 1571 tarihli bir mühime hükmünden, Akşehir kaza merkezinde kadıya vekâlet eden bir naibin mevcudiyeti ile Hatipoğlu Ahmed ve arkadaşlarının mahkemeyi basıp naibi fena halde dövdükleri anlaşılmaktadır (MM 23, 55/116). Yine 4 Nisan 1579'da Akşehir naiplerinden Fethullah'ın hakkındaki şikâyetlerden dolayı teftişi emredilmiş, fakat suhte baskınında şehre faydası olacağı düşüncesiyle yiğitbaşı tayin edilmiştir (MM 36, 172/470). 5 Mayıs 1580 tarihli Akşehir beyine ve İshaklı kadısına gönderilen başka bir hükümde ise, naib Hızır İlyas'ın şerir ve şaki olduğu bildirildiğinden naiblikten ref' olunması istenmektedir (MM 43, 35/73). Görüldüğü gibi naiplik kurumu oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Fakat İstanbul hâsları ile Konya ve Kırşehir gibi Akşehir'den çok daha büyük ve gelişmiş merkezlerin kadınları ile coğrafi bakımdan Akşehir'e çok daha uzak olan Ürgüp, Uluborlu ve Haymana kadınlarının şehirde ikameti oldukça ilginçtir. Bunlardan İshaklı kadısının bilfiil kadılık yaptığı¹⁹ belirtilmişken, diğerleri için herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Bu durum zikredilen kadınların sabık kadınlar olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir.

Şehirdeki önemli memuriyetlerden biri de şüphesiz kethüdalarlardır. Çoğunlukla esnaf, ulema ve din adamlarının ileri gelenlerinden seçilen kethüdalar, şehir halkı ile merkez arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve yerine getirilmesi gibi görevler ifa etmektedirler (Ergenç 2006: 166-169). 1466'da 5, 1522 ve 1539'da da 1'er kethüdadan bahsedilmektedir. 1466'daki kethüdalar 1'i şehir, 1'i bağlar, 1'i ahi, diğer 2'sinin ne kethüdası olduğu ise zikredilmemiştir.

Ehl-i örf diye de tabir edilen askerî sınıf mensuplarının sipahi, sipahizade ve tekaütlerine az da olsa rastlanmaktadır. Bunun yanında kalabalık bir avarızdan muaf ve müselleme şehirlinin varlığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, muaf kesimin özellikle 1522'de Hasan Paşa'nın yaptırdığı imaret etrafında şekillenen, mahalle halkına tanınan avarız muafiyetiyle sayılarının arttığı, bir sonraki tahrirde bu muafiyetin kaldırılmasıyla da azaldığı anlaşılmaktadır (TT 455: 470; TT 399: 318).

Vakıfların Osmanlı şehirlerinin fizikî oluşumunda sosyal ve iktisadî yapılanmasında önemli fonksiyonlar icra ettikleri bilinmektedir. Vakıflar müteveli, şeyh, nâzır, zâviyedâr gibi yöneticilerden hizmetlilere kadar geniş bir idari kadroyu da bünyelerinde barındırmaktadırlar. Bu kişilerin tamamı olmasa da bir kısmını tahrir defterlerinde görmek mümkündür. Bilhassa 1522'de diğer tahrirlere göre daha kalabalık bir vakıf personeline rastlanmaktadır. Yine vakıflar içinde değerlendirilmesi gereken imam, müezzin, hatip gibi din görevlileri ile eğitim-öğretim alanında faaliyet gösteren müderris ve muhassıllar bir başka gruba teşkil etmektedir. İmam ve müezzinlerin sayılarının 1522'den itibaren artmaya başlamasının, zamanla imamların mahalle içindeki mevkilerinin daha fazla önem kazanmasından kaynaklandığı söylenebilir (bkz. Beydilli 2001: 5-12).

Akşehir'de 1476'da 1'i mamur 2'si harap, 1'i nesh edilmiş 4 (bkz. Uzluk 1946: 42, 43, 44, 49), 1483'te 1'i Hacı Ramazan Mescidi'ne ilhak edilmiş 3 (Erdoğan 2004: 133-135), 1500'de 3 (TK 565: 114b, 115b, 130a), 1530 ve 1584'te 2 (387 Numaralı: 74-76; TK 584: 101b-102a) medrese bulunmaktadır. Bu medreselerde eğitim-öğretim gören öğrenciler 1466 ve 1500 tahrirlerinde zikredilmezken, sonraki tahrirlerde belirtilmiştir. Buna göre muhassılların sayısı 1522'de 14, 1524'te 18, 1539'da 6, 1584'te ise 8'dir. Medreselere göre öğrenci sayısındaki azlık, muhassılların tamamının yazılmamış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zira XVI. yüzyılın başından itibaren meydana gelen nüfus artışı neticesinde, kırsaldan şehre başlayan göç ile birlikte, bedava yeme içme ve barınma imkânı sağlayan vakıf destekli medreseler, bekâr erkekler arasında en fazla rağbet gören kurumların başında gelmekteydi. Ancak XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yeterli sayıda mevki olmadığından özellikle taşra medreselerinden mezun olanlar için ciddi bir istihdam sıkıntısı baş göstermişti (Barkey 1994:155-168; Faroqi 2006: 142). Medrese mezunu suhtelerin geçimlerini sağlamaya yönelik şehir ve kırsal çevrede çıkardıkları olaylar merkezî idareyi sarstığı gibi toplum içindeki asayiş problemlerini de beraberinde getirmiştir (Akdağ 1995: 153-282). XVI. yüzyılın ikinci yarısında Akşehir ve çevresi de suhte eşkıyasının baskınlarına maruz kalmıştır. Akşehir'de ortaya çıkan suhte eşkıyasının çoğaldığı (MM 21: 247/595/6 Nisan 1573; MM 40: 109/242/4 Ekim 1579; MM 62: 82/180/24 Nisan 1587), şehri bastıkları (MM 35: 300/759/29 Eylül 1578), halka salgın salarak oğlan çektikleri (MM 35: 160/407/19 Ağustos 1578), attarları basıp şehri ateşe verdikleri, 1 kişiyi öldürüp, 17 kişiyi yaraladıkları (MM 35: 203/509/4 Eylül 1573) ve halka tecavüz ettikleri (MM 40: 175/387/12 Ekim 1579) çeşitli belgelerden anlaşılmaktadır.

Hız. Muhammed'in soyundan geldiğine inanılan seyyid ve şeriflere Osmanlı idarecileri tarafından bir takım muafiyetler bahşedilmenin yanında, toplum

içinde de büyük bir saygı ve sevgi gösterilmiştir. (bkz. Kılıç 2005). Akşehir kent merkezinde bunlara sadece 1522’de rastlanmaktadır. Toplam 5 nefer sâdâtın 3’ü *âl-i Resûl*, diğer 2’si de *şerifzâde* adıyla kaydedilmiştir. Sonraki tahrirlerde sâdât sıfatıyla anılan şehirli bulunmamaktadır. 1522 öncesine ait mufassal defterlerde seyyid ve şeriflerle ilgili herhangi bir kayıt görülmezken 1476 ve 1483 tarihli vakıf defterlerinde Kadı İzzeddin Medresesi’ni tasarruf eden Emir Çelebi bin Yadiğâr’ın Hz. Muhammed’in soyundan geldiğinin zikredilmesi (TK 564: 50a; MC.0116/1: 80b), bunların en azından 1466’dan beri şehirde ikamet ettiklerine delalet etmektedir. 1522’den sonraki tahrirlerde seyyid ve şerifler yerine, şeriflik iddiasında bulunan Zeyni veled-i Emirşah’ın kaydı dikkat çekmektedir (TT 415: 332). Zeyni’den bu iddiasını ispatlayabilmesi için nakibûleşraftan hüccet getirmesi istenmiştir.

Muaf sınıfını oluşturan askerî, idarî, ilmî ve dinî zümrelerin dışında fânî, pir-i fânî, a’ma, sâil ve gâib gibi fakirlik ve bedenî özrünün yanında kayıp ve vefat etmiş durumda olanlar da muaflar grubuna dâhil edilmişlerdir. 1522 ile 1524 tahrirlerinde özellikle yaşı geçmiş ihtiyar şehirlinin sayısı 19-20 nefer arasındadır.

Tablo V- Muaflar

Muaflar	1466*	1500	1522	1524	1539	1584
Şarabdâr-ı şehzade	-	1	-	-	-	-
Şarabdâr	-	-	1	1	-	-
Saraydâr-ı şehzade	-	1	-	-	-	-
Ser-âsitâni-i şehzade	-	-	-	1	-	-
Alemdâr	1	-	-	-	-	-
Hacib (Kapıcı)	1	-	-	-	-	-
Kapu	1	-	-	-	-	-
Çeri	-	1	-	-	-	-
Müjdeci	-	1	-	-	-	-
Sipâhi	-	2	-	-	2	-
Sipâhi-i mütekâid	-	2	-	-	-	-
Sipâhizâde	-	-	1	-	-	-
Sâhib-i timar - Kapucu	-	-	1	-	-	-
Timar eri	-	-	3	1	3	3
Zeâmete mutasarrıf	-	-	-	-	1	-
Silâhdârân-ı dergâh-ı âli	-	-	-	-	1	-
Mülâzım	-	-	-	-	-	2
Kadı	-	-	1	2	6	1
Kethüdâ	5	-	1	-	1	-
Sâhib-i berât	-	-	1	-	-	-
Muâf	-	2	46	1	2	2
Kâtip	-	1	1	-	-	-
Mütevelli	-	-	4	-	-	-
Câbi	-	-	3	-	-	-
Ferrâş	1	-	1	-	-	1
Mirabdâr-ı İmâret	-	-	1	-	-	-
Meremmetçi	-	-	1	-	-	-
Şeyh	-	-	3	-	-	2
Dervîşzâde ve İlimzâde	-	-	1	-	-	-

Nâzır	-	-	2	-	-	-
Hizmetkâr-ı zâviye	-	-	6	-	-	-
Der hizmet-i Sultan Selim	-	-	-	-	2	-
Zâviyedâr	-	2	1	6	-	1
İmam	16	3	31	32	14	33
İmam ve kâtip	-	-	1	-	-	-
İmam ve hatip	-	-	-	-	-	3
Hatip	1	-	-	-	-	1
Müezzin	-	1	6	-	-	15
Halife	-	-	1	-	-	-
Hâfız	-	-	-	-	-	1
Müderris	1	-	-	1	2	-
Muhassıl	-	-	14	18	6	8
Ehl-i ilim	-	1	-	-	1	-
Ehl-i ilim ve vâiz	-	-	-	-	1	-
Mütekâid-i ehl-i ilim	-	-	-	-	1	-
Şerîfzâde	-	-	2	-	-	-
Âl-i Resul	-	-	2	-	-	-
Şerâfet davası güden	-	-	-	-	1	-
İmam - Âl-i Resul	-	-	1	-	-	-
Pir ve a'ma	-	-	1	1	-	-
A'ma	-	-	3	3	-	4
Pir-i fani	-	-	19	20	2	-
Fani	-	-	-	-	-	1
Gâyib	-	-	9	-	2	-
Sâil	-	-	3	-	-	-
Müteveffa	-	-	-	2	-	-
Demre (?)	-	-	4	-	-	-
...	-	-	2	-	-	-
Toplam	27	18	178	95	48	78

* 1466 tahririnde hiçbir şehirli muaf olarak adlandırılmamıştır. Buradaki askerî, idarî, dinî ve ilmi görevliler tarafımızdan tespit edilip tabloda gösterilmiştir.

Tablo V'te görüleceği üzere, şehirdeki muaf zümrelerin sayısı tahrirlere göre azalıp çoğalmaktadır. 1466'da hiçbir şehirliye muafiyet verilmemiş ya da belirtilmemiştir Fakat şahıs adlarının bazılarının üzerine yazılan açıklayıcı bilgilerden 27 kişinin muaf durumda olduğu anlaşılmaktadır. 1500'de bunların sayısı 19'a düşmüş, 1522'de 178'e çıkmış, 1524'te 95'e, 1539'da 48'e inmiş, 1584'te ise 78 kişiye yükselmiştir. Özellikle 1522 ve 1524 tahrirlerinin rakamları üzerinde durmak istiyoruz. Bu iki tahrire konu olan şehir nüfusunun neredeyse tamamı aynı kişiler iken hane ve muaf sayılarındaki farklılık dikkat çekmektedir. Bu durumun, devlet yöneticilerinin zamanla muaf addedilen grupları normal reâyâ statüsüne indirgemek isteginden kaynaklanmış olması muhtemeldir. Nitekim 1522'de memuriyeti veya herhangi bir özelliği dile getirilen şehirlinin, 1524 tahririnde neredeyse yarısı hakkında böyle bir açıklama yapılmamıştır. Bilhassa vakıf görevlisi ve yöneticilerinin 1524'te dikkate alınmaması oldukça ilginçtir. Benzer ifadeler 1539 tahriri için de söylenebilir. Zira bu dönemde de muafaların sayısı bir önceki tahrire göre neredeyse % 50 oranında düşmüştür. Muaf olarak adlandırdığımız kişilerin

şehir nüfusuna oranına gelince; (1466'da % 2,1) 1500'de % 2,6 1522'de % 23, 1524'te % 12,2 1539'da % 5,2 1584'te de % 4,4'tür.

Muaf zümrelerin dışında isimlerinin önünde veya sonunda bazı sıfat, unvan ve lakabı yazılmış kimseler de bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı kent sakinlerinin hangi şehir veya köyden gelip yerleştiklerini, bir kısmı da mensup oldukları boy veya taifeyi belirtmektedir. Akşehir'de ikamet eden Aksaraylı, Tarsuslu, Ereğlili, Karamanlı, İranlı ve Şamlı kişilerin daha çok ticaret amacıyla buraya gelip yerleştikleri sanılmaktadır. Adalı, Kulfalı, Tatar, Varsak ve Esb-keşan gibi konar-göçer taife mensuplarının çok az da olsa şehirde yaşadıkları söylenebilir.

Türk toplum hayatı içinde bey, paşa, çelebi, abdal, baba, dede, şeyh, derviş, sofı, mevlâna, hacı, hoca, halife gibi sıfat, unvan ve lakapları kullanan kişilere büyük bir sevgi ve saygı duyulmaktadır.. Bunların ekseriyeti dinî ve ilmî bir mahiyet içerirken bey ve paşa resmî (Pakalın 1993: I, 212-213; II, 755-757), çelebi ise soyluluk ve değerlilik anlamında sosyal bir statü unvanı (Ergenç 1995: 143) olarak kullanılmıştır. Bilindiği gibi hacı unvanı, maddi gücü olan bir Müslüman'ın belirlenmiş zaman içinde Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret edip belli bazı dinî görevleri yerine getirmesinden (Harman 1996: 382) sonra verilmektedir. Hac farzasını yerine getirmek aynı zamanda önemli bir maliyet gerektirdiğinden hacı unvanı ile anılan kişilerin hayli zengin ya da en azından iyi durumda oldukları sonucuna varılabilir. Ayrıca hacca gitmiş olmanın bu kişilere önemli bir itibar ve saygınlık kazandırdığı da şüphesizdir. Yukarıda bahsedilen hacı sıfatından başka bir de "havâce" yazılıp hoca veya hâce şeklinde okunan kelime ise Osmanlı toplumunda daha çok büyük tüccar, müteşebbis veya patron manasında kullanılmıştır (İnalcık 1993: 194). Burada bahse konu olan "hacı"ların tüccar anlamına gelen "hoca" veya "hâce" kelimesiyle bir ilgisi yoktur. Akşehir kent merkezindeki hacıların sayısı 1466 ve 1500 tarihlerinde oldukça kabarık iken sonraki tahrirlerde ciddi şekilde azalma göstermiştir. Bu durum şehir nüfusu içindeki zenginlerin adedinde kısmen de olsa bir düşüşün göstergesi olabilir. 1466'da neferin % 9,58'ini, 1500'de % 11,42'sini, 1522'de % 5,95'ini, 1524'te % 6,30'unu, 1539'da % 2,16'sını ve 1584'te % 3,79'unu hacılar oluşturmaktadır.

Şehir toplumları içindeki en önemli grupların başında şüphesiz ahiler ve fakihler gelmektedir. Bunların Osmanlı devletinin kuruluş ve gelişmesinde önemli roller oynadıkları bilinmektedir. Fakihler İslâm ilimleri uzmanları olarak Osmanlı hukukî yapısını örgütlerlerken (İnalcık 2004: 52), ahiler de esnaf, sanatkâr, tüccar ve diğer dallardaki meslek adamları olarak şehirlerde sosyal ve ekonomik düzenin kurulması yanında, kültürün de gelişmesini sağlamışlardır (Cumbur 1985: 87). Akşehir kent merkezindeki ahi ve fakihlerin de iktisadî, sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesine önemli katkılar sağ-

ladığı şüphesizdir. Nitekim ahi unvanlı kişiler adına kurulmuş vakıflar²⁰ ile fakih unvanlı vakıf mütevellilerinin²¹ varlığı, bunların toplum içindeki nüfuzlarına delalet etmektedir. Bunların en kalabalık olduğu dönem ise 1466 tarihidir.

Şehir merkezinde dikkat çeken bir başka zümre de köle menşeli oldukları sanılan gulam, kul, kuloğlu, siyah ve mu'taklardır. Tahrir defterlerine “*falan mu'tak-ı filan*” şeklinde kaydedilenler, kul (köle) iken daha sonra efendileri tarafından hürriyetleri bağışlanan kimselerdir (Emecen 1989: 61). Bu gibi kişiler hürriyetlerine kavuştuktan sonra da efendilerinin ismiyle anılmışlardır. Köle sahibi olmak ciddi bir ekonomik güç gerektirdiğinden, bunların kullanıldıkları unvan ve sıfatlar üzerinde durulmalıdır. 1500, 1522, 1524 ve 1584 tahrirlerindeki köle sahiplerinin daha çok bey, paşa, çavuş, ağa, hacı, derviş, baba, dede gibi sıfat ve unvanlar taşıdıkları görülmektedir.

Tablo VI- Şehirlilerin İsimlerindeki Sıfat ve Unvanlar

Sıfat ve Unvanlar	1466	1500	1522	1524	1539	1584
Acem	1	2	1	2	-	-
Şamlı	1	-	-	-	-	-
Aksaray	-	2	-	-	-	-
Tarsus	-	1	-	-	-	-
Ereğli	-	1	-	-	-	-
Karamanlı	3	1	-	-	-	-
Nidirli	1	-	-	-	-	-
Adalı	-	-	1	-	-	-
Kulfal	2	-	-	-	-	-
Tatar	2	-	-	-	-	-
Varsak	1	-	-	-	-	-
Esb-keşan	-	-	-	-	6	-
Bey	2	1	2	2	1	-
Paşa	-	5	-	-	-	-
Çelebi	1	1	-	-	-	-
Abdal	-	-	-	-	1	-
Baba	1	4	2	3	1	2
Dede	-	-	-	-	2	4
Şeyh	11	2	3	4	4	1
Derviş	1	-	2	-	-	2
Sofu	-	2	-	-	-	-
Mevlânâ	6	-	4	2	8	1
Hacı	119	77	46	49	20	66
Hoca	5	1	1	1	3	2
Halife	-	-	-	1	1	4
Fakih	8	4	2	5	-	4
Ahi	8	4	-	-	2	3
Ahi Baba	1	-	-	-	-	-
Gulam	5	-	-	-	-	-
Kul	3	-	-	-	-	-
Kuloğlu	-	-	2	-	-	-
Siyah	1	-	-	-	-	-
Mu'tak	-	7	13	13	-	13
TOPLAM	183	115	79	82	49	102

Tablo VI'da görülen, herhangi bir özelliği dolayısıyla çeşitli unvan ve lakaplarla anılan şehirlilerin dışında, aynı şekilde önüne ve sonuna farklı sıfatlar konulmuş baba isimlerine de rastlanmaktadır. Bu sıfat ve unvanlardaki çeşitlilik, Akşehir kent merkezinde yaşayan şehirlilerin askerî, dinî, ilmî ve içtimâî görev, uğraş ve mensubiyetlerini göstermesi bakımından dikkate alınmalıdır. Tablo VII'de görülen babalara ait unvan ve sıfatların ekseriyeti yukarıda incelendiğinden, burada tekrar üzerinde durmayıp, liste halinde vermekle yetineceğiz.

Tablo VII- Baba İsimlerindeki Sıfat ve Unvanlar

Sıfat ve Unvanlar	1466	1500	1522	1524	1539	1584
Acem	-	1	1	-	-	-
Şamlı	2	-	-	-	-	-
Karamanlı	1	1	-	-	-	-
Kozağaçalı	1	-	-	-	-	-
Nidirli	1	-	-	-	-	-
Karaağaç	-	1	-	-	-	-
Tatar	2	1	-	-	-	-
Çavuş	-	1	-	-	-	-
Kapıcı	-	-	-	1	-	1
Hademe eri	-	1	-	-	-	-
Kâtip	-	-	-	1	-	-
Ağa	1	-	-	-	-	-
Bey	-	1	-	3	1	-
Paşa	-	1	2	-	-	-
Baba	-	-	-	3	2	-
Dede	-	-	-	2	-	2
Şeyh	2	6	3	3	1	-
Sofu	-	2	-	-	-	1
Kadı	1	-	-	-	1	-
Müftü	-	1	-	-	-	-
Müderriş	-	1	-	-	-	-
Hoca	2	2	2	2	1	2
Hacı	33	50	45	40	26	43
Hafız	-	-	1	-	1	1
Halife	-	-	-	-	-	1
Mevlânâ	-	1	-	1	1	-
Vaiz	-	1	-	-	-	-
Fakih	2	3	1	1	4	1
Ahi	2	-	-	-	3	-
Toplam	50	75	55	57	41	52

Sonuç

XIII-XIV. yüzyıllarda Anadolu Selçukluları döneminde Akşehir, başkent Konya'ya yakınlığı ve ülkenin uç bölgesinde konumlanması ile büyük bir ticaret, kültür ve nüfus potansiyeline ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Moğol istilasından sonra Sivas, Kırşehir ve Kayseri gibi yerlerden kopup gelen kalabalık bir ahi ve Türkmen kitlesinin yerleşimine sahne olmuştur. Bu özelliğini Osmanlı'ya ilhak edildiği döneme kadar koruduğu, 1466 tarihli tahrir defterinden anlaşılmaktadır. Bu tarihte, şehir merkezindeki nüfus yoğunluğunun yanında,

çeşitli meslek kuruluşları ile sosyal bünyenin temel yapı taşlarını oluşturan bey, paşa, çelebi, abdal, baba, dede, şeyh, derviş, sofı, mevlâna, hacı, hoca, halife, fakih ve ahi gibi sıfat, unvan ve lakapları kullanan kalabalık bir zümreye tesadüf edilmektedir.

XVI. yüzyılda Akdeniz havzasında ve Osmanlı devleti genelinde görülen nüfus artışına Akşehir’de de rastlanmaktadır. Fakat nüfustaki daralma ve genişlemeye neden olan etmenler tam olarak izah edilememiştir. Kentteki fizikî yapılanma Anadolu Selçuklu ve Karamanoğulları zamanında şekillenmiş, Osmanlılar döneminde gelişerek devam etmiştir. Nitekim şehrin eski dokusu günümüz Akşehir’inin merkezini oluşturmuştur. Yine Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları devrinde uç bölgede bulunması hasebiyle önemli ticaret, kültür ve nüfus potansiyeline sahip olan şehir, Osmanlılar döneminde sıradan bir kent olmanın ötesine geçememiştir.

Açıklamalar

1. Sevin 2001: 5-11; Turan 1946: 474; Özergin 1959: 55-144; Ekin 2002: 19-28; Çetin 2004: 1-25; Sak vd. 2004:181-221.
2. TK 564: 55a-56a; MC.0116/1: 84b-88a; Konyalı 1945: 540-640.
3. *Vilâyet-i Akşehir timar-ı Ali Beg fi’l-âşir-i Zilhicce 869, Nefs-i Akşehir hâssa-i Suba-şlı Ali Beg veled-i Yapa* MAD, 241, s.9b.
4. Bu defter yeni bir tahrir olmayıp, 1518 yılında İbn Kemal tarafından düzenlenen TT 63 numaralı defterin bazı yerlerini Sultanın emri ile Bayezid Çelebi’nin tashih edip düzelttiği nüshadır (Akgündüz, 1991: 323; 1994: 383). Nitekim TT 455’in içerisinde hemen bütün mahalle, köy ve cemaatlerin özellikle raiyyet kısmındaki kayıtlarına ilave bilgiler girildiği görülmektedir. Yine bir başka yerde Haydar Çelebi defterinden sonra İshak Bey tashihinden bahsedilmektedir (TT 399, s.273). Bu kayıt da TT 455’e atıf yapıyor olmalıdır. Zira Haydar Çelebi defterinden sonra İbn Kemal defteri gelmektedir. Her iki kaynaktaki verilerden hareketle TT 455’in bazı bölümlerinin Bayezid Çelebi, bazı bölümlerinin de İshak Bey tarafından tashih edilip düzenlenmiş olabileceğini düşünüyoruz. Defterin tarihine gelince; bu düzeltme veya tashihin I. Selim döneminde mi, yoksa I. Süleyman döneminde mi yapıldığı belli değildir. Defterin tarihini Faroqi (1983: 221) Kanunî’nin saltanatının ilk yılları, Aköz (1992:7) ve Ceylan (1993: 2) 1521-1522, Erdoğan (1998: 4), Oflaz (1992: 8) ve Gümüşçü (2001: 13) 1518, biz ise daha önce 929/1522-1523 yılını kabul ettiğimizden (Yörük 2005: 5-7) yine bu tarihi kullanacağız.
5. Bkz. TK 564: 50a-55a; MC.0.16/1: 80b-91a. Hoca Ömer Mescidi, Hoca Paşa Mescidi, Veled-i Reis Mescidi, Habbaz Hamza Mescidi, Ahi Celal Mescidi, İki Kapu Mescidi, Celal Mescidi, Balıkpazarı Mescidi, Veled-i Bezci Mescidi, Hacı Kuş Mescidi, Veled-i Arif Mescidi, Kızılca Mescidi, Hacı Kapan Mescidi, Ahi Yedigâr Mescidi, Tercüman Mescidi, Ahi Mahmud Mescidi, Veled-i Tayı Mescidi, Seyfeddin Mescidi, Kileci Mescidi, Altun Kalemli Mescidi, Uzun Ali Mescidi, Paşa veled-i

- Çaylu Mescidi, Veled-i Sergiz Mescidi, Kazancı Mescidi, Yahdan Mescidi, Gürgen (?) Mescidi, İmaret Mescidi.
6. Hoca Ömer, Hoca Paşa, Veled-i Reis, Habbaz Hamza, Ahi Celal, Celal, Veled-i Bezci, Hacı Kuş, Veled-i Arif, Hacı Kapan, Ahi Yadiğâr, Veled-i Tayı, Uzun Ali, Veled-i Sergiz, Ali Gene, Paşa veled-i Çaylu, Ahi Mahmud, Kazancıoğlu.
 7. Seydi Mahmud Hayran Zaviyesi
 8. Cerrahoğlu, Kadı Kemaleddin, ,
 9. MAD 241, s.18a; TT 40, s.640; TT 455, s.468; TT 399, s.317; DAGM 387, s.70; TT 415, s.337; TK 146, s.10a.
 10. MAD 241, s.23a; TT 40, s.648; TT 455, s.471; TT 399, s.319, DAGM 387, s.70; TT 415, s.339; TK 146, s.11a.
 11. MAD 241, s.19a; TT 40, s.653; TT 455, s.468; TT 399, s.316, DAGM 387, s.70; TT 415, s.337; TK 146, s.6a.
 12. Nasreddin Hoca ile Ahi Evren'in aynı kişiler olduğuna dair bkz. (Bayram 2006).
 13. Endüstri öncesi toplumlarda toplam nüfusun yetişkin erkek sayısının üç-dört katı olduğu varsayılmaktadır Faroqhi, 2006: 13; Jennings 1976: 51.
 14. Yukarıdaki tabloda defterlerin tertibinden kaynaklanan bazı farklılıklardan dolayı nefer ve hane esaslı bir birlik sağlanamamıştır. Şöyle ki, 1466 tarihli defterde nefer rakamları yerine hane ve bive, 1500, 1522, 1524 ve 1530 tahrirlerinde nefer ve hane, 1539 ve 1540 tahrirlerinde ise sadece nefer rakamları zikredilmiştir. Bu durumda 7 tahrirden 6'sında nefer rakamları ortak bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. 1466'nın şehirlieleri tek tek sayılarak nefer adetleri tespit edildiğinden, bütün tahrirler için nefer ortak bir veri olarak kullanılmıştır. Ayrıca erkek hanelerin yanında kadın haneler de bulunduğundan bunlar da ayrı bir sütunda gösterilmiştir. Buna karşılık 1539 ve 1540 tahrirlerinde hane rakamları verilmediğinden tabloda gösterilememiştir.
 15. *Mevlâna Şemseddin veled-i Hacı İbrahim, kadı-yı Konya* TT 455, s.312; *Mevlâna Tâceddin veled-i Hızır, kadı-yı Akşehir* TT 415, s.332.
 16. TT 399, s.316. *Mevlâna Şemseddin veled-i Hacı İbrahim, kadı-yı hâssahâ-i İstanbul.*
 17. TT 415, s.336. *Mevlâna Hacı Ali veled-i Hacı Murad, kadı-yı Konya; Ömer veled-i Mevlâna Şeyh kadı-yı Haymaver; Hacı Sinan veled-i Hacı Bâli, kadı-yı Ürgü; Muslihiddin veled-i Pir Ahmed, kadı-yı Kırşehir; TT 415, s. Mevlâna Sinan veled-i Mustafa, kadı-yı Uluborlu.*
 18. TK 146, s.10b. *Mevlâna Abdurrahman veled-i Hüseyin, kadı-yı Iğın.*
 19. TT 455, s.468. *Mevlâna Ali Bâli, bi'l-fiil kadı-yı İshaklu.*
 20. TK 564, s.50a. *Vakf-ı Mescid-i Ahi Cemal, s.51b. Vakf-ı Mescid-i Ahi Celal, s.54a. Vakf-ı Mescid-i Ahi Mahmud, s.54b. Vakf-ı Zâviye-i Ahi Mûsa; MC.0116/1, s.86a. Vakf-ı Zâviye-i Ahi Cemal.*
 21. MC.0116/1, s.82a. *Vakf-ı Mescid-i Kârûzân, der tasarruf-ı imam İbrahim Fakih.*

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

- Tapu Tahrir Defterleri (TT): Nr. 38, 40, 63, 455, 387, 399, 415.
Kamil Kepeci Mevkûfat (KK): Nr. 2551.
Mühime Defterleri (MM): Nr. 21, 23, 35, 36, 40, 43, 62.
Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): Nr. 241.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi:

- Muallim Cevdet Yazmaları (MC): Nr. 0.116/1.

Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi:

- Tahrir Defterleri (TK): Nr. 146, 564, 565, 584.
AKDAĞ, Mustafa (1995), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları*, İstanbul: Cem Yay.
AKGÜNDÜZ, Ahmet (1991-94), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, III, VIII, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay.
AKÖZ, Alâeddin (1992), *XVI. Asırda Karaman Kazâstı*, (SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
AKÖZ, Alâeddin – Doğan Yörük (2004), “Aksaray Sancağı’ndan Kıbrıs Adasına Sür-gün Edilen Aileler”, *Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi*, II/1, Elazığ: 82-142.
ARINÇ, Kenan – Mustafa Uzanç (2003), “Akşehir’in Kuruluşu, Gelişmesi ve Şehirsel Fonksiyonları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/30, Erzurum: 139-167.
ÂŞIK PAŞA-ZÂDE (1333), *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
BAKIRER, Ömür – Suraiya Faroqhi (1975), “Dediği Dede ve Tekkeleri”, *Belleten*, XXXIX/155, Ankara: 447-471.
BARKAN, Ö. L. (1953), “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul: 1-26.
_____ (1963), Barkan, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğu’nda İmarat Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Âit Araştırmalar”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2, İstanbul: 239-296.
_____ (1966), “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, III/5-6, Ankara: 1-469.
_____ (1978), “Research on Ottoman Fiscal Surveys”, *Studies in the Economic History of the Middle East*, Edited by M. A. Cook, Oxford: 163-171.
_____ (1942), “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler II – Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller-”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara: 354-365.
BARKEY, Karen (1999), *Eşkiyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (çev.Zeynep Altok), İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı – Defter-i Hakanî Dizisi- (1996), *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, I, Ankara.

- BAYKARA, Tuncer (1990), “Nasreddin Hoca ve Dönemi”, *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, 15-17 Mayıs 1989 Ankara, Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yay.,
- _____ (1998), *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- BAYRAM, Mikâil (2006), *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren – Mevlânâ Mücadelesi*, Konya.
- BEYDİLLİ, Kemal (2001), *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, İstanbul: TATAV Yay.
- BRAUDEL, Fernand (1993), *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- BAYKURT, Cami (1932), *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler*, İstanbul.
- CEYLAN, Alâeddin (1993), *Kanûnî Zamanında Akşehir Kazası*, (SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- COOK, M. A. (1972), *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London.
- CUMBUR, Müjgân (1985), “Anadolu Şehirlerinin Kuruluşunda Ahîlerin Yeri”, *Türk Kültürü ve Ahilik*, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri 13-15 Eylül 1985, Kırşehir: 87-93.
- ÇAĞATAY, Neşet (1981), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.
- ÇETİN, Cemal (2004), *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, Konya: (SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- DARKOT, Besim (1997), “Akşehir”, *İslam Ansiklopedisi*, I, Eskişehir: MEB Yay., 277.
- DEMİRALP, Yekta (1996), *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yay.
- EKİN, Ümit (2002), *XVII- XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulaşım ve İletim Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: (AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- EMECEN, Feridun M. (1989), *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara: TTK.
- ERDOĞRU, M. Akif (1990), “Akşehir Sancağındaki Dirliklerin III. Murad Devrindeki Durumu ve 1583/991 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri”, *OTAM*, I, Ankara: 128-
- _____ (1998), *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- _____ (2004), “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyeti’nde Vakıflar –III”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1, İzmir: 119-154.
- ERGENÇ, Özer (1984), “Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul: 69-78.
- _____ (1995), *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yay.
- _____ (2006), *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: TTK.
- EVLİYA ÇELEBİ (1996), *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, I-II, İstanbul: Üçdal Neşriyat.

- FAROQHI, Suraiya (1983), "The Peasants of Saideli in the Late Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, VIII: 215-250.
- _____ (2004), *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- _____ (2006), *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, (çev.Emine Sonnur Özcan), Ankara: Doğu Batı Yay.
- GÖYÜNÇ, Nejat (1979), "Hâne Deyimi Hakkında", *İÜEFĐ*, XXXII, İstanbul: 331-348.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman (2001), XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus, Ankara: TTK.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (1991), XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara: TTK.
- HARMAN, Ömer Faruk (1996), "Hac", *DİA*, XIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 382-386.
- İBN BİBİ (1996), *El-Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)*, I, (haz.Mürsel Öztürk), Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yay.
- İNALCIK, Halil (1993), "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, s.31-65.
- _____ (1993), "15. Asır Türkiye İktisadi ve Sosyal Tarihi Kaynakları", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 187-203.
- _____ (2000), "Osmanlı Fetih Yöntemleri", (çev. Oktay Özel), *Söğütten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Derl. Oktay Özel – Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 443-472.
- _____ (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul: YKY.
- _____ (2004), "Osmanlı Tarihinde Dönemler, Devlet – Toplum – Ekonomi", *Osmanlı Uygarlığı*, I, yay. hzl. Halil İncalcık – Günsel Renda, Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 31-239.
- İSLAMOĞLU-İNAN, Huricihan (1991), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul: İletişim Yay.
- JENNINGS, Ronald C. (1976), "Urban Population in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum", *International Journal of Middle Eastern Studies*, VII: 21-57.
- KAZICI, Ziya (1989), "Ahi Baba", *DİA*, I, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 527-528.
- KERİMUDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ (2000), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara: TTK.
- KILIÇ, Rüya (2005), *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KOÇ, Yunus (1999), "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)", *Osmanlı*, IV, Edt. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 535-550.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1945), *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir*, İstanbul: Numune Matbaası.

- KUBAN, Doğan (1968), “Anadolu – Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Görüşler”, *Vakıflar Dergisi*, VII, Ankara: 53-73.
- LOWRY, Heath W. (1981), *Trabzon Şehrinin İslâmlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- McNEILL, William H. (2003), *Dünya Tarihi*, (çev. Alâeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.
- MEHMED NEŞRÎ (1995), *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, I, (yay. Faik Reşit Unat – Mehmed A. Köymen), Ankara: TTK.
- OFLAZ, Mustafa (1992), *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, (AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- ORTAYLI, İlber (1994), *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara.
- ÖZ, Mehmet (1999), *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara: TTK.
- _____ (2000), “15-16. Yüzyıllarda Anadolu'nun Sosyal Tarihine Dair Araştırmalar: Genel Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 07-09 Nisan 1999*, Konya: 525-531.
- ÖZCAN, Koray (2005a), *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i*, (SÜ. Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- _____ (2005b), “Anadolu'da Ortaçağ Kent Morfolojisi Selçuklu çağında Akşehir”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 6, S.24, İstanbul: 1-13.
- ÖZERGİN, M. Kemal (1959), *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, İÜEF Tarih Bölümü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- PAKALIN, M. Z. (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-II, İstanbul.
- SAK, İzzet – Cemal Çetin (2004), “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.16, Konya: 179-221.
- SEVİN, Veli (2001), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, I, Ankara: TTK.
- ŞAHİN, İlhan (1989), “Akşehir”, *DİA*, II, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 298-299.
- ŞİKARİ (1946), *Karaman Oğulları Tarihi*, yay. hzl. M. Mesud Koman, Konya.
- TEKİNDAG, Şihabeddin (1963), “Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, *İÜEF Tarih Dergisi*, XIII/17-18, İstanbul: 43-76.
- TOGAN, Zeki Velidi (1942), “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C.I, İstanbul: 1-42.
- TURAN, Osman (1946), “Selçuklu Kervansarayları”, *Belleten*, X/39, Ankara: 471-496.
- UZLUK, Feridun Nâfiz (1958), *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (1975), “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten*, XXXIX/156, Ankara: 659-696.

- _____ (1988), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK.
- YÖRÜK, Doğan (2005), *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya: Tablet Kitabevi.
- _____ (2006), “1466 Tarihli Mufassal Deftere Göre Beyşehir ve Çevresindeki Osmanlı Tımar Düzeni Hakkında Bazı Görüşler”, *I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu 11-13 Mayıs 2006*, Yayınlanmamış Bildiri.

The Demographic Structure of the Town Center of Akşehir during the 15th and 16th Centuries

Assist.Prof.Dr. Doğan YÖRÜK*

Abstract: Located on one of the caravan routes used since ancient times, Akşehir became an important center of culture and trade especially during the rule of the Anatolian Seljuks due to its closeness to the capital city, Konya. It is believed that Akşehir maintained its central status under Ottoman rule too. According to the vakif registers of 1476 and 1483, the city held five “zaviye”s, two mosques, a “kulliye”, a “medrese” and thirty-five “mescit”s. Another register kept immediately following the annexation of 1466 attracts attention to the significant number of residential quarters, the density of the city’s population, and the diversity of social groups identified through a variety of different titles. The registers, for instance, indicate that at the time, especially those who had “Hacı” (pilgrim) as a title made up the majority of the population of Akşehir. All this evidence indicates that Akşehir became urbanized at a time prior to Ottoman rule, during the reign of the Seljuks and the Karamanogulları. This study initially aims to identify the demographic condition of Akşehir in the year 1466. It then examines the registers of the years 1500, 1522, 1524, 1530, 1539 and 1584 in order to trace the changes in the structure of the city’s residential quarters and population potential and to provide an account of expanding and contracting social groups.

Key Words: Akşehir, Residential Quarter, Population, Household, Bive, Mucerret, Muaf

* Selçuk University, Faculty of Science and Letters, Department of History / KONYA
dyoruk@selcuk.edu.tr

Структура населения центра города Акшехир в XV – XVI вв.

Доцент Доктор Доган ЙОРЮК*

Резюме: Акшехир, созданный на одном из караванных путей, используемых с древних времен, особенно во времена правления Анатолийских Сельджуков, благодаря близости к столице Конья, являлся важным торговым и культурным центром. Это оживление продолжилось и при переходе под Османское управление. В учредительных книгах за 1476 и 1483 гг. указано наличие в городском центре 5 исламских обителей, 2 мечетей, 1 крупной медресе и 35 небольших мечетей (молельных комнат). В переписи, проведенной в 1466 году сразу после присоединения, привлекает внимание значительное количество кварталов, плотность городского населения, разновидность социальных классов, обозначенных разными свойствами и наименованиями. В особенности люди именуемые хаджи составляли наиболее многочисленную часть. Все это показывает на то, что урбанизация Акшехира осуществилась задолго до Османского управления во времена Сельджуков и династии Караманогул. В данной работе после определения положения в 1466 году, проведено исследование структуры кварталов города, потенциала населения, а также в каких размерах происходило развитие или уменьшение социальных классов в 1500, 1522, 1524, 1530, 1539 и 1584 гг.

Ключевые Слова: Акшехир, квартал, население, дом, вдова, одинокий, освобожденный

* Сельджукский Университет, Факультет естественных наук и литературы, Отделение истории / КОНЬЯ
dyoruk@selcuk.edu.tr